

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Petr Horáček

2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

Diplomová práce

Předmět sporu

Petr Horáček

Plzeň 2012

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
Fakulta právnická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Mgr. Petr HORÁČEK**
Osobní číslo: **R07097**
Studijní program: **M6805 Právo a právní věda**
Studijní obor: **Právo**
Název tématu: **Předmět sporu**
Zadávací katedra: **Katedra soukromého práva a civilního procesu**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

1. Úvod
2. Vztah práva procesního a hmotného
3. Žaloba v civilním soudním řízení
4. Předmět sporu
5. Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

viz příloha

Vedoucí diplomové práce:

JUDr. Helena Rabanová

Katedra soukromého práva a civilního procesu

Datum zadání diplomové práce: **31. března 2011**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2012**

Prof. JUDr. Květoslav Růžička, CSc.
děkan

Prof. JUDr. Přemysl Raban, CSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 31. října 2011

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci na téma Předmět sporu vypracoval samostatně a použil jsem pouze podklady uvedené v příloženém seznamu.

V Praze dne 19. dubna 2012

.....

Obsah

Obsah	4
Přehled zkratk	7
Úvod.....	8
1 Vztah práva procesního a hmotného	11
1.1 Právo a jeho členění.....	11
1.2 Materiálně právní koncepce	14
1.3 Dualistické teorie – štěpení práva.....	15
1.4 Teorie abstraktního žalobního práva a nároku na právní ochranu	16
1.5 Teorie nadřazující procesní právo	17
1.6 Nejistota hmotného práva	18
1.7 Procesní žaloby.....	18
1.8 Rozdíl mezi objektivní realitou a obsahem rozsudku.....	19
1.9 Rovnocennost práva hmotného a procesního	21
2 Žaloba v civilním soudním řízení	23
2.1 Historie žaloby	23
2.1.1 Žaloba v římském civilním procesu a ve středověku.....	23
2.1.2 Žaloba a návrh na zahájení řízení v českém procesním právu	24
2.2 Složky a náležitosti žaloby.....	25
2.2.1 Účastníci řízení a jejich záměna, přistoupení a nástupnictví.....	26
2.2.2 Žalobní petit jednoduchý, složený, eventuální a alternativní	30
2.2.3 Druhy žalob.....	33
2.2.4 Žalobní důvod, vylíčení rozhodujících skutečností	36
2.2.5 Označení důkazů	37
3 Předmětu sporu	41
3.1 Pojem předmětu sporu a význam jeho zkoumání.....	41
3.2 Zásada dispoziční a projednací.....	43
3.3 Materiální a formální pravda.....	44

3.4	Teorie předmětu sporu	46
3.4.1	Materiální teorie předmětu sporu	46
3.4.2	Jednočlenná procesní teorie předmětu sporu	46
3.4.3	Dvojčlenná procesní teorie předmětu sporu	47
3.4.4	Trojčlenná procesní teorie předmětu sporu	47
3.4.5	Směšené teorie předmětu sporu	48
3.4.6	Teorie dvou předmětů sporu	48
3.5	Konkurence žalob a nároků	49
3.5.1	Hmotněprávní učení o konkurenci nároků	49
3.5.2	Procesní přístup ke konkurenci žalob	50
3.5.3	Konstrukce individuálního hmotného práva	51
4	Předmět sporu a předmět rozsudku	52
4.1	Zákonné překročení návrhů účastníků	52
4.1.1	Řízení zahájené bez návrhu	52
4.1.2	Kogentní způsob vypořádání vztahu mezi účastníky	53
4.2	Iudicium duplex	54
4.3	Vadné soudní rozhodnutí	54
4.4	Jiné právního posouzení	55
5	Předmět sporu, žaloba a změna žaloby	56
5.1	Konstrukce žaloby z hlediska předmětu sporu	56
5.2	Změna žaloby	56
5.3	Změna skutkových okolností a změna právní kvalifikace	57
6	Předmět sporu a překážka res iudicata a litispendence	61
6.1	Negativní podmínky nalézacího řízení	62
6.2	Negativní podmínky exekučního řízení	64
7	Předmět sporu v řízení ovládaném inkviziční zásadou	66
8	Předmět sporu v řízení o vydání konstitutivního rozhodnutí	68
9	Předmět sporu v exekučním řízení	69

Závěr	72
Souhrn	77
Résumé	79
Použitá literatura	81

Přehled zkratk

- EŘZákon č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekutorský řád) a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- ObčZZákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- ObchZ.....Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník, ve znění pozdějších předpisů
- O.s.ř.....Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů
- LZPSUsnesení předsednictva ČNR č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky
- RegPZákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů
- Ústava ČRÚstavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů
- ZoRZákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů
- ZSMZákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Úvod

Tématem předkládané diplomové práce je „předmět sporu“, označován též jako předmět řízení, žalobní důvod, nárok nebo procesní nárok. Předmět sporu lze charakterizovat jako objekt soudní ochrany, tedy jako ty otázky, o nichž má být autoritativním soudním orgánem rozhodnuto. Vymezení předmětu sporu je významné v nalézacím řízení, v řízení o opravných prostředcích, ale i v exekučním řízení. Předmět sporu je významný pro zjištění, jaké právo je vlastně žalobou uplatňováno a je nezbytný pro zkoumání překážek *res iudicata* a *litispence*, jeho vymezení je důležité pro úvahy o změně žaloby nebo o podmínkách procesního nástupnictví. Zkoumání předmětu sporu má své opodstatnění jak v řízení sporném, tak i nesporném. Profesor Macur¹ k významu předmětu sporu uvádí: „Předmět sporu je ústředním a základním pojmem občanského procesního práva, neboť jeho vymezení a objasnění ohraničuje to, o čem má být v civilním soudním řízení jednáno a rozhodováno. Jasně vymezení a všestranné objasnění předmětu sporu je nezbytným předpokladem pro náležité poskytnutí soudní ochrany subjektivním soukromým právům. Předmět sporu lze vymezit pomocí procesních či hmotněprávních kritérií. Předmět sporu je nezbytným předpokladem civilního soudního řízení.“

Civilní procesní právo je samostatným právním odvětvím, které upravuje závazné postupy soudů a účastníků občanského soudního řízení a právní vztahy, které v důsledku zahájeného soudního řízení mezi nimi vznikají. Civilní právo procesní je sice pro svou povahu řazeno do práva veřejného, ovšem poskytuje ochranu práv a oprávněných zájmů, které vyplývají z oblasti práva soukromého, a to ze vztahů občanskoprávních, pracovních, rodinných a obchodních. Civilní právo procesní slouží k ochraně subjektivních hmotných práv, neboť normy upravující subjektivní hmotněprávní práva a oprávněné zájmy by se bez této ochrany staly jen nevynutitelnou deklarací práv a povinností. Uvedené však neznamená, že by existence procesní práva byla nutně závislá na existenci práva hmotného. Vztahy práva hmotného a procesního se budu zabývat v první ze tří částí této diplomové práce, v části druhé bude pojednáno o žalobě v civilním soudním řízení a část třetí bude věnována rozboru, objasnění a vymezení předmětu sporu.

¹ Macur 2002: 11

Vztahy práva soukromého a procesního se budu zabývat v rozsahu nezbytném pro objasnění vývoje názorových proudů na toto téma, a to se zaměřením na dopady řešení těchto vztahů na žalobní právo a definici předmětu sporu. Tyto vztahy prošly dvěma extrémními fázemi, kdy v první byla prosazována „nadvláda“ práva hmotného, zatímco ve druhé fázi šlo o pojetí zcela opačné. Dnešní pojetí se odvíjí od vyváženého a rovnocenného vztahu těchto dvou právních odvětví. S vývojem názorů na vztah hmotného a procesního práva se měnily přístupy k žalobnímu právu i k vymezení předmětu sporu. Žalobní právo se vyvíjelo od teorií opírajících se o materiální právo, po kterých přišlo pojetí dualistické, žalobní právo abstraktní, žalobní právo konkrétní (právo na právní ochranu) a žalobní teorie prosazující dominantní úlohu práva procesního.

Část týkající se žaloby uvedu historii žalobního práva, ovšem cílem této pasáže diplomové práce bude především popis aktuálně platných zákonných požadavků na podání perfektní žaloby. Rovněž tato část bude věcně limitována cílem diplomové práce, kterým je vymezení předmětu sporu. Proto zde budou popsány především ty komponenty žaloby a ty vztahy se žalobou související, které jsou významné z hlediska předmětu sporu. Budu se věnovat tématu účastníkům řízení (jejich určení, označení, záměnou, přistoupením a procesním nástupnictvím), žalobnímu petitu (petit jednoduchý, složený, eventuelní a alternativní), druhu žalob (žaloby statusové, na určení, na plnění, konstitutivní) a povinnosti žalobce přednést soudu podstatná skutková tvrzení a navrhnout důkazy. Téma „žaloba“ považuji za neodmyslitelnou součást práce na téma „předmět sporu“, neboť jde o procesní úkon, kterým se „aktivuje“ soudní řízení, kdy součástí této aktivace je právo, resp. povinnost žalobce vymezit, co bude „předmětem sporu“. Žaloba je úkonem, při kterém žalobce „přetváří“ realitu do právně relevantních skutkových tvrzení, ze kterých dovozuje svůj žalobní nárok, čímž také vymezuje předmět řízení.

Třetí část bude středem (cílem, jádrem) diplomové práce a týká se předmětu sporu. Tuto část budu sice po formální stránce strukturovat do více rovnocenných kapitol (Předmět sporu, Předmět sporu a předmět rozsudku, Předmět sporu, žaloba a změna žaloby, Předmět sporu a překážka res iudicata a litispendence, Předmět sporu v řízení ovládaném inkviziční zásadou, Předmět sporu v řízení o vydání konstitutivního rozhodnutí a Předmět sporu v exekučním řízení), ovšem činím tak proto, že to považuji za přehlednější. Všechny tyto kapitoly by mohly nést společný nadpis „Předmět sporu“.

Bude zde pojednáno především o teoriích vymezení předmětu sporu (zejména jedno, dvou a tří členné teorie), o vztahu předmětu sporu ke konkurenci nároků, obsahu rozsudku, žalobě, negativním podmínkám řízení (překážka res iudicata a litispendence), ale i o významu předmětu sporu v řízení ovládaném inkviziční zásadou, v řízení o vydání konstitutivního rozsudku nebo v řízení exekučním. V nezbytném rozsahu se budu věnovat i některým principům civilního soudního řízení (zásady dispoziční, projednací, materiální pravdy, formální pravdy).

V závěru práce shrnu poznatky o vymezení předmětu sporu a naformuluji věty, kterými lze předmět sporu definovat.

1 Vztah práva procesního a hmotného

1.1 Právo a jeho členění

Právo v nejširším smyslu představuje společenskou vědu, která se zabývá regulací (normováním) chování fyzických a právnických osob, jakož i států či nadstátních útvarů. Právo, jako složitým společenským systémem, lze členit např. na právo mezinárodní a vnitrostátní, právo soukromé a veřejné, právo hmotné a procesní, právo objektivní a subjektivní nebo z hlediska evropského práva na právo primární a sekundární. Pro účely této práce považuji za vhodné alespoň stručně zmínit obsah některých pojmů, se kterými bude dále v textu pracováno.

Právo soukromé a právo veřejné. Již otrokářská třída římská dospěla k podvojnosti práva, které dělila na *ius publicum* (právo veřejné) a *ius privatum* (právo soukromé). Normy veřejného práva měly většinou povahu *ius cogens* (normy donucující) zatímco většina norem soukromého práva měla povahu *ius dispositivum* (normy dispozitivní). Právo veřejné upravovalo zájmy celé vládnoucí třídy a při střetu se zájmy jednotlivce, tedy při střetu s právem soukromým, mělo převahu; byly tedy tvořeny rozdíly v právní ochraně různých zájmů (zájmová teorie)². Později byla definována rovněž teorie mocenská (subordinační), podle které se rozlišuje právo soukromé a veřejné s ohledem na vztah nadřízenosti a podřízenosti mezi subjekty práva, a teorie organická (subjektová), která klade důraz na to, zda subjekt práva je či není v právním vztahu z důvodů svého členství ve veřejné korporaci či nikoli. Lze shrnout, že veřejné právo vyjadřuje nadřazenost veřejné moci vůči ostatním subjektům práva, zatímco právo soukromé vyjadřuje rovnost subjektů práva.³

Právo objektivní a subjektivní. Právo v objektivním smyslu se rozumí soubor právních norem obsahujících příkazy, zákazy nebo dovolení, kterými se vymezuje přípustné jednání a vztahy mezi jednotlivými subjekty společnosti, na něž se právní normy vztahují. Předmětem subjektivního práva a právních povinností je vždy nějaké chování subjektu práva, jakož i právo požadovat od druhých subjektů chování odpovídající. Výkon subjektivního práva spočívá právě v uvedeném chování.

² Balík 2007: 60

³ Boguszak 2004: 100

Římskoprávní nauka rozlišuje několik druhů právního chování: dare (dát), facere (konat), omittere (zdržet se konání), pati (strpět).⁴

Právo hmotné a právo procesní. Právo hmotné (materiální) je soubor právních norem, které společně s nastalou právní skutečností subjektu práva zakládají subjektivní právo. Právo hmotné vyjadřuje právní vztahy, tedy subjektivní práva a povinnosti. V případě, že bude toto subjektivní hmotné právo porušeno nebo ohroženo, může oprávněný subjekt své právo vynutit prostřednictvím práva procesního. Procesní právo je souborem norem upravujících vztahy mezi účastníky řízení a mezi těmito účastníky a soudem; je součástí odvětví práva veřejného a je kodifikováno (občanský soudní řád, trestní řád a správní řád).⁵ Tomuto vztahu a jeho vývoji⁶ bude ještě věnována hlubší pozornost.

Při hledání hranic mezi právem procesním a hmotným jde podle Winterové⁷ o různé chápání toho, jak definujeme „proces“, neboť vše stojící vně této problematiky lze chápat jako právo hmotné. Názory na pojetí „procesu“ Winterová dělí do tří skupin. Prvé pojetí procesu je shodné se sémantickým významem pojmu proces, kterým se rozumí jakýkoli právní postup. Toto pojetí vede k závěru, že se procesní právo týká i širšího okruhu vztahů než jen řízení před státními orgány. Pojem procesní právo zahrnuje například i postupy vedoucí k uzavření smluv, jednání orgánů obchodních společností atd. Druhé pojetí považuje za proces pouze takové postupy, kterých se účastní státní orgány s cílem autoritativně řešit konkrétní právní vztah tím, že bude vydáno vykonatelné rozhodnutí. Toto pojetí je v praxi převládající. Třetím způsobem, jak lze chápat proces, je vnímání procesu jako zvláštního právního vztahu, pro který je charakteristická autoritativní účast tzv. nezúčastněného třetího. Toto pojetí je typické pro většinu soudních řízení. Trojstranný vztah však nenastává u některých řízení nesporných a nenastává ve správním řízení.

⁴ Boguszak 2004: 117

⁵ Boguszak 2004: 106

⁶ Podstatné právní předpisy související s vývojem českého procesního práva jsou: Zákon č. 298/1854 ř.z., o soudním řízení v nesporných věcech právních; Zákon č. 113/1895 ř.z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní); Zákon č. 79/1896 ř. z., o řízení exekučním a zajišťovacím (exekuční řád); Zákon č. 100/1931 Sb., o základních ustanoveních soudního řízení nesporného; Zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád); Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

⁷ Winterová 2011: 32

Civilní proces v nejširším pojetí zahrnuje řízení nalézací, vykonávací, insolvenční, rozhodčí a zajišťovací. Nalézací řízení je určeno ke zjištění toho, co je právem anebo k vytvoření práva ve smyslu právního vztahu; součástí nalézacího řízení je i řízení o opravných prostředcích. Řízení vykonávací (exekuční) nastupuje v případě, kdy nebyla dobrovolně splněna povinnost uložená vykonatelným soudním rozhodnutím, které bylo vydáno v řízení nalézacím. Řízení insolvenční směřuje k uspořádání majetkových poměrů mezi věřitelem (věřiteli) a dlužníkem v situaci, kdy se dlužník nachází v úpadku. Řízení rozhodčí je ve své podstatě řízením nalézacím, ovšem s tím rozdílem, že věc projednají a meritorní rozhodnutí vydají rozhodci (arbitři), kteří nejsou součástí státní soudní soustavy. Osoby rozhodců jsou ustaveny z vůle sporných stran. Zajišťovací řízení je specifickým druhem řízení sloužícím k předběžnému zajištění práva nebo výkonu tohoto práva v případě, kdy hrozí jeho ohrožení, ovšem doposud o něm nebylo meritorně rozhodnuto.

Teoretické vymezení civilního procesu bylo v posledních dvou stoletích silně ovlivněno tím, jak se měnily názory na vztah práva procesního a hmotného. Koncepce nadřazující právo procesní právu hmotnému vycházejí především z účelu civilního procesu, kterým je podle nich tvorba práva, tvorba právní ideje a společenského blaha. V hmotném právu vidí jen rámcový „projekt“ nebo „plán“ realizace konkrétních právních vztahů. Proces podle této koncepce neslouží k ochraně subjektivních práv, ale má dát možnost stranám žít v souladu s právem objektivním. Zastánci normativní teorie, vyzdvihující úlohu hmotného práva nad právo procesní, charakterizují proces jako právní řízení, jehož cílem je vydání konkrétní právní normy pro konkrétní případ, a to na základě zjištěného skutkového stavu a určité abstraktní právní normy. Definici procesního práva vybudovanou na jeho účelu podávají i zastánci názoru o rovnocenném postavení hmotného a procesního práva. Podle nich je civilní proces postupem soudu, procesních stran a dalších subjektů, jehož cílem je poskytnutí ochrany subjektivním právům a zákonem chráněným zájmům. Někteří teoretici doplňují, že k procesní činnosti je zapotřebí přiřadit i procesní vztahy, jiní zase definici rozšiřují o další cíl procesního práva, kterým je ochrana, resp. zajišťování objektivního právního řádu.⁸

Diferenciace práva na hmotné a procesní skrývá otázku, jaký je mezi nimi vzájemný vztah, tedy zda na sebe navazují, zda spolu splývají nebo dokonce konkurují

⁸ Macur 1993: 39, 50

anebo zda mohou existovat vedle sebe jako dva rovnocenné systémy práva. Jak již bylo naznačeno, existují tři základní přístupy k tomuto tématu: koncepce materiální, tedy preferující úlohu hmotného práva, koncepce procesní, která tvoří protipól materiálních teorií a koncepce respektující rovnost mezi těmi právem hmotným a procesním. Poslední z uvedených názorových proudů lze označit jako převládající v současné teorii i praxi. Souběžně s vývojem názorů na vztah práva hmotného a procesního se vyvíjely názory na žalobní právo a vymezení předmětu sporu.

1.2 Materiálně právní koncepce

Procesní právo, které slouží k autoritativnímu zjištění existence subjektivního hmotného práva a k jeho nuceného prosazení, bylo v první polovině devatenáctého století chápáno jako ryze technická pomůcka důležitá toliko k prosazení práva materiálního (hmotného). Procesní právo bylo chápáno jen jako soubor podmínek a forem uplatnění práva materiálního, procesní právo bylo součástí a projevem práva hmotného.⁹ Od uvedeného materiálního pojetí z první poloviny devatenáctého století, které samostatnou existenci procesního práva vůbec neuznávalo, je zapotřebí odlišit materiální koncepce století dvacátého, které sice vyzdvihují úlohu hmotného práva nad právo procesní, nicméně respektují existenci obou těchto právních odvětví. Zastánci těchto směrů byli například Savigny, Rödiger nebo Windscheid. Podle Savignyho, zastánce starší materiální koncepce devatenáctého století, musely být k uplatnění žaloby splněny dvě podmínky, a to existence subjektivního práva a porušení tohoto subjektivního práva. Pokud jedna z podmínek na počátku řízení naplněna nebyla, nemohlo nabýt právo povahy žaloby. Oproti uvedenému je dnes zjištění existence subjektivního práva a míra jeho porušení nebo ohrožení až konečným výsledkem (cílem) soudního řízení. Oponovat materiálně právní teorii lze otázkou: jaký je důvod žaloby v případě, že žalobce žádné subjektivní právo nemá? Vždyť právě otázka, zda žalobce je či není nositelem subjektivního hmotného práva, je tou, kterou má soud teprve v průběhu řízení vyřešit. Pokud soud dospěje k závěru, že žalobce žádné subjektivní právo neměl nebo jej měl, ale nebylo porušeno, pak podle materiální

⁹ Macur 1993: 8

koncepce nelze ničím opodstatnit žalobu, neboť ta se neměla od samého počátku o co opřít.¹⁰

Jednou z koncepcí, příklánějící se k materiálním názorovým proudům, je Jheringova¹¹ teorie dvojí polohy oprávnění věřitele vyplývající z teze, že každé právo vyvěrající z hmotněprávní skutečnosti má dvě polohy, resp. dvě oprávnění. Prvou polohou je oprávnění věřitele žádat od dlužníka, aby dobrovolně splnil svou povinnost, případně aby splnění povinnosti zajistil. Jedná se tedy pouze o oslovení dlužníka a o neformální (neprocesní) vyslovení žádosti směřující k dobrovolnému splnění závazku. Druhým oprávněním, druhou polohou oprávnění věřitele, je jeho právo uplatnit svůj požadavek vůči žalovanému podáním žaloby u soudu. V tomto druhém případě již jde o procesní úkon, v jehož důsledku jsou žalobci, žalovanému i soudu založena procesní práva a povinnosti. Procesní právo tak vstoupí mezi účastníky řízení, a to s cílem ochránit právo hmotné, které bylo dle tvrzení žalobce porušeno nebo ohroženo. Svoboda¹² shledává slabinu koncepce dvojí polohy oprávnění věřitele v tom, že pozici žalobce ovlivňují i další faktory, než jen sama hmotněprávní skutečnost. Uvádí, že míra možnosti prokázat, zda hmotněprávní skutečnost existuje, nijak nesouvisí s tím, jak se sporná záležitost skutečně odehrála. Koncepce dvojí polohy pak vůbec nezohledňuje, že žalobce své procesní postavení získává podáním žaloby bez ohledu na to, zda se od hmotněprávního vztahu odvíjí, nebo dokonce bez ohledu na to, zda vůbec hmotněprávní vztah existuje.

1.3 Dualistické teorie – štěpení práva

Po selhání materiálně právních koncepcí, se kterými souvisely i žalobní teorie vybudované na hmotném právu se objevily dualistické teorie, které jsou založeny na štěpení žalobního práva na dvě složky, a to na nárok materiálněprávní a nárok veřejnoprávní. Materiálněprávní nárok plyne ze subjektivního hmotného práva a jedná se o absolutní nárok proti každému nebo o nárok proti druhému účastníku právního vztahu, jde-li o právní vztahy dvoustranné. Veřejnoprávní nárok je samostatným nárokem chránícím toto subjektivní právo. Je to nárok proti státu (jeho orgánu, zpravidla soudu), aby o jeho hmotněprávním nároku jednal a rozhodl, popřípadě vynutil

¹⁰ Winterová 2011: 193

¹¹ Svoboda 2010: 3

¹² Svoboda 2010: 4

jeho splnění. V teorii bylo zkoumáno, zda jde skutečně o dva odlišné samostatné nároky nebo zda se jedná nárok jediný, který má dvě podoby. Souhlasím s Pužmanem¹³, který se kloní k závěru, že se jedná o dva samostatné nároky.

1.4 Teorie abstraktního žalobního práva a nároku na právní ochranu

Veřejnoprávní pojetí se rozdělilo do dvou směrů. Rozvinutím dualistické teorie ve smyslu úplného odpoutání žaloby od práva materiálního vznikla teorie abstraktního žalobního práva; spojením hmotněprávních a procesněprávních předpokladů v jedno právo vznikla teorie konkrétního žalobního práva, které je formulováno jako nárok na právní ochranu. Teorie abstraktního žalobního práva vnímá žalobní právo jako právo výlučně veřejnoprávní povahy, neboť jde o právo na poskytnutí ochrany státem. Oponenti této teorii vyčítali, že naprosté odpoutání práva na podání žaloby od subjektivního práva představuje pouhou možnost obrátit se na soud bez jakéhokoli konkrétního obsahu.¹⁴ Teorie abstraktního žalobního práva vychází z toho, že každý má právo podat na soudu žalobu, a proto není některými procesualisty ani pokládáno za zvláštní procesní nebo materiální právo, nýbrž pouze za možnost volně uplatnit svůj nárok, kterému odpovídá povinnost soudu na žalobu reagovat.¹⁵ Žalobní právo abstraktní představuje možnost vyvolat povinnost soudu vydat (nějaké) rozhodnutí; žalobní právo konkrétní (právo na právní ochranu) představuje možnost vyvolat soudní povinnost k vydání rozsudku určitého obsahu. Mezi zastánce abstraktního žalobního práva patří Plósz, Degenkolb nebo Bley. Teorie abstraktního i konkrétního žalobního práva se zaměřuje na aktivitu žalobce směřující k vyvolání judikační povinnosti soudu, tzn. vyvolání povinnosti soudu projednat věc a vydat rozhodnutí.

Představitelé koncepce „nároku na právní ochranu“ tedy „konkrétního žalobního práva“ byli především Windscheid, Labanden, Wach nebo Hellwig. Nárok na právní ochranu, nebo-li právo na určitý rozsudek, spočívá na tezi, že přednese-li žalobce žalobní žádost formálně správně, a také ji odůvodní, pak splnil předpoklady právní ochrany, a je povinností soudu vynést žalobě vyhovující rozsudek. Za určitých okolností z uvedeného plyne i právo na právní ochranu straně žalované. Pokud v průběhu řízení vyjde najevo, že žaloba není důvodná a bude tedy zamítnuta, pak toto zjištění bylo

¹³ Pužman 1965: 62

¹⁴ Winterová 2011: 194

¹⁵ Procházka 1932: 25

učiněno ve prospěch žalovaného. Jinými slovy, žalovaný má nárok na zamítnutí nedůvodné žaloby; jeho nárok je zajištěn tím, že případné zpětvzetí žaloby je podmíněno jeho souhlasem. Nárok na právní ochranu a tomu odpovídající povinnost soudu o žalobním nároku rozhodnout vychází z toho, že stát zakazuje svépomocné řešení sporných záležitostí, ovšem tím na sebe bere povinnost dát právu praktický význam, tedy na základě podané žaloby o věci závazně rozhodnout.¹⁶ Někdy je nárok na právní ochranu chápán nejen jako nárok proti státu, aby uspokojil zájem žalobce na právní ochraně proti žalovanému, a to ve formě vyhovující procesnímu řádu, ale i jako nárok proti odpůrci, od kterého se žádá, aby trpěl jednání směřující k ochraně žalobcova práva.¹⁷ Jinými autory je zdůrazňováno, že nárok na právní ochranu má žalobce až tehdy, když má na konci ústního jednání splněny všechny předpoklady pro příznivý rozsudek. V tomto pojetí tedy není nárok na právní ochranu nárokem předprocesním, ale nárokem, který vzniká až v procesu před rozsudkem.¹⁸

1.5 Teorie nadřazující procesní právo

Postupným odpoutáním práva procesního od práva hmotné došlo k jeho až nekritickému upřednostnění nad právem hmotným. Hlavními představiteli tohoto názorového proudu je Sauer, Sander, Pawlovski nebo Goldschmidt. Tito autoři považují hmotné právo za pouhý „plán“ či „projekt“ sociálního řádu, který je nehotový, neúplný, příliš obecný a neurčitý. Konkrétní, jednoznačný a závazný může být pouze soudní rozsudek, jakožto produkt práva procesního.¹⁹ Sauer²⁰ tvrdí, že předmětem procesu je konkrétní životní vztah, nikoli žalobní návrh obsahující žalobní důvod. Úkolem procesu je přivést tento konkrétní životní vztah na úroveň spravedlnosti, když spravedlností Sauer rozumí harmonii jednotlivých hodnot s reálně se uplatňující společenskou vůlí. Sauer respektuje existenci hmotného práva, ovšem považuje jej pouze za abstrakci, za vnější rámeček, uvnitř kterého se rozvíjí živé a skutečné právo. Právní moc soudního rozhodnutí považuje za konstitutivní akt, který tvoří nový právní stav pro konkrétní oblast společenského života. Goldschmidt²¹, jehož postoj lze rovněž řadit k procesním

¹⁶ Procházka 1932: 26

¹⁷ Šťastný 1934: 10

¹⁸ Šťastný 1934: 14

¹⁹ Macur 1993: 16

²⁰ Macur 1993: 11

²¹ Macur 1993: 14

teoriím, považuje právo hmotné za statické, zatímco procesu přiznává dynamickou povahu. Pouze v hmotněprávních vztazích uznává možnost vzniku vztahů, zatímco proces považuje za děj, ve kterém žádné procesněprávní vztahy ani procesní práva nebo povinnosti vzniknout nemohou. Hmotné právo charakterizuje jako „panství nad něčím“, zatímco procesní právo jako „vyhlídku na něco“.

1.6 Nejistota hmotného práva

Další přístup ke vztahu hmotného a procesního práva vyplývá ze spojení řízení nalézacího a řízení exekučního do jednoho celku, a to proto, že teprve v okamžiku splnění závazku se stává hmotné právo zcela jisté. Samotné vydání rozhodnutí ve věci samé ještě neznamena, že jej dlužník bude respektovat a že povinnost uloženou soudním rozsudkem skutečně splní. K vydání rozhodnutí tedy musí nutně přistoupit nabytí právní moci a vykonatelnosti tohoto rozhodnutí a zejména provedení výkonu tohoto rozhodnutí. Svoboda²² s uvedeným přístupem nesouhlasí a domnívá se, že je zapotřebí mezi nejistotou týkající se existence a obsahu subjektivního práva a vynutitelností tohoto práva činit rozdíl. Jedná se o dva rozdílné pojmy, kdy první vystihuje to, zda tu právo je či není, zatímco druhý pojem směřuje k možnosti povinného dostát svému závazku vůči oprávněnému.

1.7 Procesní žaloby

Většina teorií vztahu práva hmotného a procesního předpokládá existenci předprocesních vztahů, tzn. z existenci hmotněprávního vztahu a porušení nebo ohrožení tohoto materiálního vztahu. Podání žaloby však na těchto vztazích závislé není, neboť soudní řízení lze zahájit i v případě, že žalobní návrh oporu v hmotněprávním vztahu vůbec nemá. Abstraktní povaha žalobního práva umožňuje konstruovat žalobní právo bez ohledu na materiální pozici žalobce a při splnění jistých procesních podmínek má každý právo žalovat.²³ Žaloby ze své podstaty odpoutané od existence materiálních vztahů se nazývají „procesní žaloby“ a zpravidla se podávají v souvislosti s jiným řízením, přičemž ten, kdo procesní žalobu podá, není účastníkem tohoto jiného řízení. Procesní žaloba se odvíjí pouze od procesní situace vyplývající z jiného řízení. Procesní žaloby jsou kategorií, kde k interakci práva hmotného a procesního v podstatě

²² Svoboda 2010: 4

²³ Šťastný 1934: 9

nedochází, neboť v tomto případě procesní právo neslouží k ochraně porušených nebo ohrožených hmotněprávních práv.²⁴ Může se jednat například o žalobu na neplatnost smíru, žalobu na vyloučení věci z výkonu rozhodnutí nebo o žalobu podlužnickou.

1.8 Rozdíl mezi objektivní realitou a obsahem rozsudku

Převažující model zahájení a průběhu řízení počítá s tím, že existuje hmotněprávní realita, která žalobce (budoucího žalobce) vede k závěru, že může oprávněně od jiného subjektu očekávat nějaké plnění. Jestliže se žalobce nedočká dobrovolného splnění závazku ze strany povinného, může se svého práva domáhat před soudem, tedy může chránit svůj hmotněprávní nárok prostřednictvím norem práva procesního. Otázkou však je, do jaké míry bude soud objektivní realitu skutečně zkoumat a zda konečné soudní rozhodnutí bude věrným odrazem původního hmotného práva žalobce. Podle Svobody²⁵ objektivní realita poslední dobou ztrácí před českými soudy na významu, a to především v důsledku tzv. souhrnné novely občanského soudního řádu.²⁶ Žalobní požadavek podle Svobody nemusí mít nutně oporu v objektivní realitě, a přesto způsobí vynesení pravomocného a vykonatelného rozsudku, přičemž tento rozsudek nelze zvrátit ani poté, kdy vyjde skutečná pravda najevo. Soudní rozhodnutí se v důsledku některých procesních institutů stává právní skutečností, která nemá oporu v původním hmotném právu žalobce. Zmíněnými procesními instituty jsou například platební rozkaz nebo koncentrace řízení.

Vydání platebního rozkazu, elektronického platebního rozkazu, evropského platebního rozkazu nebo směnečného (šekového) platebního rozkazu (§ 172 a násl. o.s.ř.) nemá oporu v dokazování, neboť provedení důkazů tomuto rozhodnutí nepředchází. Platební rozkaz je meritorním rozhodnutím vydaným ve zkráceném řízení, jehož skutkovým základem jsou jen ty skutečnosti, které tvrdí žalobce; žalovaný (povinný) se o vydání platebního rozkazu dozví až tím, že je mu doručen. Soud může vydat platební rozkaz jen ohledně nároků na zaplacení peněžité částky.

Univerzální zásada koncentrace projednávaných sporných věcí (skutkový a důkazní „stop-stav“) znamená, že účastníci řízení mají pro splnění povinnosti tvrzení a povinnosti důkazní vymezen přesný časový úsek. Jakékoli skutečnosti uvedené po

²⁴ Svoboda 2010: 4

²⁵ Svoboda 2010: 5

²⁶ Zákon č. 7/2009 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony

uplynutí tohoto časového úseku, jakož i důkazy označené až po tomto časovém limitu, smí soud připustit tehdy, pokud jimi má být zpochybněna věrohodnost provedených důkazních prostředků a jen pokud nastaly až po přípravném jednání nebo je účastník nemohl bez své viny včas uvést. Koncentraci řízení zákon uplatňuje jak ve věcech, v nichž proběhlo přípravné jednání, tak ve věcech, kdy přípravné jednání nebylo nařízeno a provedeno (§ 118b odst. 1 o.s.ř.). Po skutkové stránce účastník spor „odbude“ u soudu prvního stupně a skutečnosti a důkazy uvedené později již nemůže k prosazení svého nároku či k uplatnění obrany použít. Zásada koncentrace řízení je v souladu se smyslem systému neúplné apelace, na kterém je vybudováno odvolací řízení ve sporných řízeních.²⁷ Odvolání lze odůvodnit (§ 205 odst. 1 o.s.ř.) jen tím, že a) nebyly splněny podmínky řízení, rozhodoval věcně nepřislušný soud prvního stupně, rozhodnutí soudu prvního stupně vydal vyloučený soudce (přísedící) nebo soud prvního stupně byl nesprávně obsazen, ledaže místo samosoudce rozhodoval senát, b) soud prvního stupně nepřihlédl k odvolatelem tvrzeným skutečnostem nebo k jím označeným důkazům, ačkoliv k tomu nebyly splněny předpoklady podle § 118b nebo § 175 odst. 4 části první věty za středníkem o.s.ř., c) řízení je postiženo jinou vadou, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci, d) soud prvního stupně neúplně zjistil skutkový stav věci, neboť neprovedl navržené důkazy potřebné k prokázání rozhodných skutečností, e) soud prvního stupně dospěl na základě provedených důkazů k nesprávným skutkovým zjištěním, f) dosud zjištěný skutkový stav neobstojí, neboť tu jsou další skutečnosti nebo jiné důkazy, které nebyly dosud uplatněny (§ 205a), anebo g) rozhodnutí soudu prvního stupně spočívá na nesprávném právním posouzení věci. O zákazu novot v odvolacím řízení, tedy o poslední možnosti ke splnění povinnosti tvrzení a důkazní v řízení před soudem prvního stupně, musí být účastníci řízení soudem poučeni (119a o.s.ř.). Nové skutečnosti a nové důkazy nelze uplatnit ani v řízení o dovolání (§ 241a odst. 4 o.s.ř.), a proto k novým tvrzením a novým důkazním návrhům dovolací soud nepřihlíží.²⁸

²⁷ Drápal 2009: 854

²⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.10.2008, sp. zn. 21 Cdo 2704/2007

1.9 Rovnocennost práva hmotného a procesního

Svoboda²⁹ nesdílí potřebu zkoumat, zda je dominantnější právo hmotné nebo právo procesní. Sice připouští, že pokud by měl učinit soud o tom, zda základní pravidla pro meritorní rozhodnutí stanoví normy práva hmotného nebo práva procesního, přiklonil by se k právu procesnímu, nicméně uzavírá, že: „teorie dominance práva hmotného a práva procesního se navzájem nevylučují ani nezpochybňují, stejně tak, jako se navzájem nepopírají třeba černá a bílá barva“. Konflikt mezi právem hmotným a procesním považuje za střet dvou různých koncepcí, který nelze s konečnou platností vyřešit. Hmotné právo vyvstává do popředí v souvislosti s řízením nesporným, kde je kladen důraz na tzv. materiální pravdu, kde soud musí zjistit objektivní realitu bez ohledu na procesní aktivitu účastníků řízení. Procesní právo pak převládá nad právem hmotným v řízení sporném, kde vedle objektivní reality ovlivňuje meritorní rozhodnutí i způsob, jakým se účastníci řízení vypořádají se svými břemeny tvrdit a prokazovat, s koncentracemi řízení nebo domněnkami a fikcemi. Rozdíl mezi hmotným a procesním právem spočívá ve stejné podstatě, jako rozdíl mezi materiálním řízením a řízením ovládaném zásadou projednací. V prvním případě je středem zájmu zjištění úplného hmotněprávního skutku, kdy břemeno tohoto zjištění je na soudu, ve druhém případě se ponechává iniciativa tvrdit a prokazovat v rukou účastníků řízení.

Předmětem práva procesního a práva hmotného jsou dvě odlišné oblasti lidské činnosti, které se navzájem podmiňují. Existence práva procesního je opodstatněna poskytováním ochrany hmotněprávním subjektivním právům a oprávněným zájmům, zatímco existence práva hmotného by zase neměla praktického významu, kdyby jeho vynutitelnost nebyla zabezpečena prostřednictvím práva procesního. Právo procesní poskytuje hmotnému právu ochranu prostřednictvím soudnictví, jehož autorita se odvozuje od státu. Macur prezentuje vztah práva hmotného a procesního na Henkelovu rozboru toho, co se s hmotným právem v průběhu procesu skutečně děje nebo dít může. Henckel dochází k závěru, že civilní proces je zapotřebí charakterizovat jako: „řízení k výkonu subjektivních soukromých práv a zákonem chráněných zájmů před soudem a za jeho pomoci v mezích, které procesní právo stanoví pro výkon práva“.³⁰ Zdůrazňuje, že civilní procesní právo umožňuje „výkon“ materiálních subjektivních práv, a proto musí být tomuto účelu přizpůsobeno. Civilní procesní musí být utvářeno

²⁹ Svoboda 2010: 7

³⁰ Macur 1993: 33

na základě hodnotových principů, které odpovídají výkonu materiálních práv, na druhou stranu vytváří i mantinely, ve kterých lze výkon materiálních práv uskutečnit. Vedle již zmíněného Svobody a Henckela zastává názor o „rovnocennosti“ práva hmotného a procesního Štajgr, Hrdlička, Fiala nebo Steiner.

2 Žaloba v civilním soudním řízení

2.1 Historie žaloby

2.1.1 Žaloba v římském civilním procesu a ve středověku

V nejstarších dobách byly spory řešeny pouze svépomocí, což však vedlo k násilí a nespravedlnostem. Státní římská moc na nežádoucí stav reagovala postupným vytvořením institucí a pravidel, za pomoci kterých bylo možno autoritativně řešit spory plynoucí ze soukromoprávních vztahů. Již v těchto dobách bylo řízení iniciováno z podnětu jedné ze sporných stran, a to přednesením actio (žaloby). V historii římského civilního procesu lze vysledovat tři vývojová stadia, a to období procesu legisakčního, formulového a procesu mimořádného. V legisakčním procesu byly žalobní formule nezměnitelné a jakákoli odchylka od žalobní formule znamenala ztrátu procesu. Projednání věci probíhalo před soudcem, kterého ustavoval prétor. K legisakčnímu procesu podpůrně přistoupil proces formulový, který nakonec od 2. stol. př. n. l. převládl. Řízení mělo část in iure a in iudicio. Fáze in iure představovala podání písemné žaloby ze strany žalobce, doručení této žaloby žalovanému a ústní přednesy obou stran před prétozem. Pokud prétor žalobu uznal, ustavil soudce, který věc pojednal. Ve fázi in iudicio soudce přezkoumal skutečnosti uvedené ve formulaci a spor rozhodl. Koncem republiky byl zaveden mimořádný proces, který byl veden přímo prétozem. Řízení se nazývalo extraordinární či kogniční. Od konce 3. stol. n. l. vzniká „novelizovaný“ mimořádný proces, kdy řízení probíhalo před císařskými úředníky, kterým dal věc k přezkoumání císař.³¹

Žalobce v dobách republiky a císařů musel znát žalobní formule, pod které podřazoval obsah své žaloby. Jen to subjektivní právo, kterému odpovídala nějaká z procesních formulí, bylo skutečně právem. Řízení probíhalo tak, že žalobce podřadil svůj žalobní nárok pod některou z formulí, soudce tuto „kvalifikaci“ přijal a dále jen zkoumal správnost skutkového přednesu a správnost podřazení žalovaného práva pod formulaci. Zákony dvanácti desek například obsahovaly leges actio pro neprávem odsekané stromy. Pokud chtěl žalobce řešit spor ohledně neprávem odsekané vinné

³¹ Balík 2007: 126

révy, musel v žalobě uvést, že jde o stromy, nikoli o vinnou révu. Soudce měl možnost široce vykládat skutkovou podstatu, avšak od formule se odchýlit nemohl.³²

Ve středověkém procesu byla situace jiná. Úkolem účastníka soudního řízení bylo správně vylíčit skutkový děj, aniž by musel znát formule nebo musel provádět subsumpci skutkových okolností pod právní normu. Pro soud platilo, že mohl rozhodnout jen o tom, co před ním účastníci přednesli a doznali. Oproti dnešní době však byl zcela jinak pojímán žalobní petit. Soud byl povinen znát právo a soud také musel zvolit způsob, jakým rozhodne. Podle Všehrda zněl petit, po vylíčení skutkového děje tak, že žalobce: „...podlé toho žádá sprawedliwého panského nálezu“.³³

2.1.2 Žaloba a návrh na zahájení řízení v českém procesním právu

Termín „žaloba“ byl původně užíván v trestním i civilním řízení. V roce 1895, byl termín žaloba vyhrazen pouze pro civilní soudní řízení a jen pro civilní proces vedený ohledně sporného řízení (jurisdictio contentiosa). Řízení nesporné (jurisdictio voluntaria) se zahajovalo na základě návrhu či žádosti. Soudní řád z roku 1950 byl vybudován na myšlence jednotného civilního řízení ovládaného společnými zásadami, a proto nerozlišoval řízení sporné a nesporné. Rozlišoval řízení, které lze zahájit na návrh a řízení, které lze zahájit bez návrhu, přičemž zvláštní formou návrhu na zahájení řízení byla žaloba. Občanský soudní řád z roku 1963 zvolil úpravu jinou a zavedl společná ustanovení pro zahájení všech druhů řízení, termín žaloba tento zákon nepoužíval.³⁴ Až zákonem č. 30/2000 Sb., kterým se mění zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, byl v ustanovení § 80 pojem „návrh na zahájení řízení“ nahrazen slovy „žaloba (návrh na zahájení řízení)“. V této souvislosti byla rovněž novelizována terminologie označující účastníky řízení. V ustanovení § 91 odst. 1 byly nahrazeny termíny „navrhovatel“ a „odpůrce“ termíny „žalobce“ a „žalovaný“. Uvedené terminologické změny se promítly i do dalších ustanovení občanského soudního řádu, kde se odkazuje na účastníky řízení (například § 84 nebo § 87 o.s.ř.). Důvodová zpráva k bodům 89. až 93. zák. č. 30/2000 Sb. uvádí: „Občanský soudní řád je jednotným procesním předpisem a výslovně nerozlišuje mezi projednáváním a rozhodováním sporů (sporným řízením) a projednáváním a rozhodováním dalších právních věcí (nesporným řízením), i když

³² Pužman 1965: 73

³³ Pužman 1965: 74

³⁴ Winterová 1979: 9, 10

všechny instituty v něm upravené se na obě řízení nevztahují a ani vztahovat nemohou. Navrhovaná úprava rozlišení v tomto směru obsahuje. Uvádí-li se slova "žaloba", "žalobce" nebo "žalovaný", znamená to, že ustanovení tyto slova obsahující platí jen pro sporné řízení, a slova "návrh na zahájení řízení", "navrhovatel" nebo "ostatní účastníci řízení" se používají pro instituty nesporného řízení; uvádí-li se obě alternativy, znamená to, že příslušný institut je pro obě řízení společný.³⁵ Lze shrnout, že žaloba - návrh na zahájení civilního soudního řízení (§ 79 o.s.ř.) je úkonem účastníka řízení, kterým žalobce - navrhovatel žádá, aby bylo soudem autoritativně rozhodnuto o určité právně významné otázce. Žalobce - navrhovatel svým podáním rovněž určuje okruh osob, na které má budoucí rozhodnutí dopadnout, jakož i specifikuje soud, který má toto rozhodnutí vydat. Návrh na zahájení řízení je obecným pojmem, pod kterým je zapotřebí chápat především zahájení řízení nesporného; specifickým pojmem je pak žaloba, čímž občanský soudní řád označuje zahájení řízení sporného.

2.2 Složky a náležitosti žaloby

Žaloba musí být složena z takových komponentů, které ji bezpečně individualizují, tedy umožňují nezaměnitelné určení její totožnosti. Mezi takové obligatorní složky žaloby řadíme

- a) identifikaci účastníků řízení,
- b) popis předmětu žaloby (žalobní nárok, petit, návrh v užším smyslu) a
- c) žalobní důvod, tedy vylíčení podstatných skutkových okolností.

Složky žaloby mají význam především z hlediska vymezení předmětu sporu, zkoumání podmínek řízení, připuštění změn žalob nebo z hlediska účinků nabytí právní moci a vykonatelnosti rozhodnutí. Obsah takto formulované žaloby vymezuje to, o čem má být v řízení rozhodnuto, tedy předmět sporu.

Náležitostmi žaloby ve smyslu občanského soudního řádu rozumíme ty její komponenty, které v souvislosti s řádným podáním žaloby občanský soudní řád požaduje. Jedná se o náležitosti obecné a zvláštní. Obecné náležitosti žaloby vyplývající ze zákonného ustanovení o náležitostech podání (§ 42 odst. 4 o.s.ř.). Obecně, z jakéhokoli podání adresovanému soudu, musí být patrné:

³⁵ Důvodová zpráva k novele o.s.ř. provedené zákonem č. 30/2000 Sb. Zvláštní část. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, tisk 257, 2000. ASPI ID: LIT13346CZ

- a) kterému soudu je určeno – adresováno. Žalobce musí provést volbu místně a věcně příslušného soudu, který se má jeho věci zabývat. Pokud žalobce podá žalobu u jiného soudu, než který sám označí, bude věc bez jakéhokoli rozhodnutí postoupena soudu označenému. Jiná situace nastává, pokud žalobce zvolí soud místně nebo věcně nepříslušný (§ 105 a § 104a, 104b a 104c o.s.ř.).
- b) kdo je činí, tedy kdo je podatelem (navrhovatelem, žalobcem), popřípadě kdo je namísto podatele činí. Označení žalobce, resp. všech účastníků řízení, je rovněž zvláštní náležitostí žaloby.
- c) které věci se týká; jedná se především o individualizaci již probíhajícího řízení, ke kterému se podání činí.
- d) co se sleduje, tedy jaké procesní následky se s podáním očekávají.

Podání, resp. návrh na zahájení řízení nebo žaloba, musí být rovněž podepsáno a datováno. Je-li účastník zastoupen advokátem, může být podpis advokáta nahrazen otiskem podpisového razítka, jehož vzor byl uložen u soudu, kterému je podání určeno. Podání v listinné podobě je třeba předložit s potřebným počtem stejnopisů a s přílohami tak, aby jeden stejnopis zůstal u soudu a aby každý účastník dostal jeden stejnopis, jestliže je to třeba. Podání v jiných formách se činí pouze jedním stejnopisem. K podání učiněnému elektronicky lze připojit také všechny jeho přílohy v elektronické podobě.

Zvláštní náležitosti žaloby jsou čtyři (§ 79 odst. 1 o.s.ř.), a to a) označení účastníků řízení, b) vylíčení rozhodujících skutečností, c) označení důkazů a d) žalobní petit. O těchto čtyřech náležitostech žaloby bude podrobněji pojednáno v následujících samostatných kapitolách.

2.2.1 Účastníci řízení a jejich záměna, přistoupení a nástupnictví

Vymezení účastníků řízení je povinností žalobce; žalobce musí přesně označit jak sebe, tak stranu žalovanou. Není možné, aby žalobce vymezení účastníků řízení ponechal na soudu. Uvedené vyplývá ze zásady projednací, zásady dispoziční, ale i ze zásady rovnosti stran, která by nebyla dodržena v případě, kdy by se vedlo řízení proti anonymnímu žalovanému.

Žalobce musí označit stranu žalovanou i v případech, kdy žalovaný z různých důvodů nemůže samostatně před soudem jednat. Fyzická osoba nemůže před soudem samostatně jednat, pokud není procesně způsobilá (§ 20 odst. 1 o.s.ř.) a nemá zákonného zástupce ani jí nebyl ustanoven tzv. kolizní opatrovník. U právnické osoby připadají do úvahy dva důvody, pro které nemůže před soudem jednat. Prvním je to, že

žádná osoba není oprávněna za ni před soudem jednat. Jedná se o stav, kdy právnická osoba nemá ustanoven statutární orgán, nepůsobí v ní osoby, které by byly oprávněny za ni jednat, ani nemá zmocněnce, který je oprávněn vykonávat procesní práva a povinnosti právnické osoby. Druhým důvodem, pro který není právnická osoba oprávněna před soudem samostatně jednat, je spor vedený ohledně toho, kdo je osobou oprávněnou jednat za právnickou osobu před soudem. Spor může spočívat v tom, že více osob o sobě tvrdí, že jsou statutárními zástupci, přičemž jejich tvrzení nemůže vedle sebe obstát. Jedná se například o situaci, kdy bylo na různých valných hromadách akciové společnosti zvoleno různé složení představenstva, přičemž každé z nich zpochybňuje volbu druhého. Samotný spor ohledně pochybností o statutárním orgánu však není postačující k závěru, že neexistuje osoba, která může za právnickou osobu před soudem jednat. Je zapotřebí dále zkoumat, zda neexistuje ještě jiná osoba, která má procesní oprávnění za právnickou osobu před soudem jednat. Takovou osobou může být řádně ustanovený prokurista nebo pověřený zaměstnanec.³⁶ Pokud soud dospěje k závěru, že v řízení, ve kterém je účastníkem fyzická nebo právnická osoba, která nemůže v řízení samostatně jednat, existuje nebezpečí z prodlení, ustanoví takovému účastníkovi opatrovníka (§ 29 odst. 1 a 2 o.s.ř.).

Okruh účastníků má být v průběhu řízení v zásadě neměnný, a proto má-li dojít ke změně účastníků řízení, může se tak stát pouze na základě zákona (§ 92 odst. 1 a 2, § 107 a § 107a o.s.ř.). Šťastný³⁷ o totožnosti stran během sporu doslova uvádí: „Nejpevnější páskou mezi žalobou, dalším řízením a rozsudkem je identita stran. Není tím řečeno, že by osoba strany nemohla se během sporu měnit. Vždy však jde o výjimku v právním řádě jen zřídka obsaženou.“

Prvým případem změny v totožnosti stran je přistoupení a záměna účastníků řízení (§ 92 odst. 1 a 2 o.s.ř.), ke které dochází v případech, kdy byl od samého počátku řízení na straně žalobce nebo žalovaného nedostatek věcné legitimace. Záměnu účastníků nebo přistoupení účastníka nového, ať už jde o stranu žalobce nebo žalovaného, lze připustit jen na návrh žalobce; pokud jde o záměnu účastníka, je zapotřebí souhlasu žalovaného. Má-li být zaměněn žalobce nebo má-li přistoupit účastník na straně žalobce, je třeba, aby s tím souhlasil i ten, kdo má na jeho místo vstoupit. Pokud jde o záměnu účastníků na straně žalovaného nebo o přistoupení

³⁶ Drápal 2009: 187

³⁷ Šťastný 1934: 50

nového účastníka na straně žalovaného, nemá vyjádření nového účastníka ohledně jeho ne/zájmu o účastenství v řízení žádného právního významu. Záměnou se rozumí, že účastník z řízení vystoupí a na jeho místo do řízení vstupuje někdo jiný; přistoupením se rozumí stav, kdy v řízení bude nadále vystupovat původní účastník společně s účastníkem novým. Od přistoupení a záměny účastníků (§ 92 odst. 1 a 2 o.s.ř.) je zapotřebí odlišit procesní nástupnictví, tedy dále uvedený druhý a třetí případ změny okruhu účastníků. Rozdíl mezi záměnou a přistoupením (§ 92 odst. 1 a 2 o.s.ř.) a procesním nástupnictvím (§ 107 a 107a o.s.ř.) je v tom, že příčinou procesního nástupnictví je právní skutečnost, která nastala až po zahájení řízení, zatímco institut přistoupení a záměny účastníka se vztahuje na případy, kdy účastníci od samého počátku nebyli procesně legitimováni.

Druhým případem je obligatorní procesní nástupnictví (§ 107 o.s.ř.) v případě univerzální sukcese. Jedná se o případy, kdy v časovém intervalu od zahájení řízení do jeho pravomocného skončení účastník řízení ztratí způsobilost být účastníkem řízení. Pokud soud dospěje k závěru, že v řízení nelze pokračovat, řízení do vyřešení nástupnictví přeruší. Způsobilost být účastníkem může ztratit jak osoba fyzická, tak osoba právnická. Třetím a posledním případem záměny osoby účastníka řízení je fakultativní procesní nástupnictví v případě singulární sukcese (§ 107a o.s.ř.). Rovněž tento druh procesního nástupnictví reaguje na právní skutečnost, která nastala až po zahájení řízení. Jedná se o právní skutečnost, s níž právní předpisy spojují převod nebo přechod práva nebo povinnosti účastníka řízení, o něž v řízení jde. Návrh na vstoupení nového účastníka do řízení podává žalobce.

Poslední dva případy změny v osobě účastníka civilního soudního řízení se týkají sukcese. Sukcese z hlediska práva hmotného představuje přechod nebo převod hmotněprávních práv a povinností. Univerzální sukcesí přecházejí práva a povinnosti v plném rozsahu z jednoho subjektu na subjekt druhý, přičemž dochází k zániku prvního subjektu. Typickým příkladem je dědictví. Singulární sukcesí se realizuje převod individuálně určeného hmotněprávního práva nebo povinnosti, aniž by převodce zanikl. Procesní nástupnictví je stav, kdy za dosavadní procesní subjekt nastupuje subjekt nový, na který přecházejí všechna jeho procesní práva a povinnosti. Subjekt první z řízení vystupuje. Občanský soudní řád po nabytí účinnosti obsahoval pouze ustanovení o procesním nástupnictví pro případ, kdy účastník v průběhu řízení ztratí způsobilost být účastníkem řízení (§ 107 o.s.ř.). Ustanovení vztahující se na případy

singulární sukcese (§ 107a o.s.ř.) bylo zařazeno do občanského soudního řádu až novelou v roce 2000.³⁸ Do té doby bylo možné procesní nástupnictví pouze dovodit ze vztahu práva hmotného a procesního a z účelu občanského soudního řádu jako celku. Ústavní soud se, před nabytím účinnosti zmíněné novely, zabýval ústavní stížností, kdy stěžovatel považoval za porušení práva na soudní ochranu (čl. 36 LZPS) zamítnutí žaloby proto, že občanský soudní řád neobsahoval ustanovení o procesním nástupnictví v případě, kdy na něj přešlo hmotné právo. Ústavní soud v této souvislosti uvedl: „Hmotné a procesní právo mají samostatné a také rovnocenné postavení. Ustanovení hmotného práva, která se singulární sukcesí spojují ztrátu věcné legitimace dosavadního účastníka řízení bez toho, aby strana domáhající se v řízení ochrany svých práv a oprávněných zájmů měla možnost negativním důsledkům z této ztráty pro ni vyplývajícím zabránit, však významně narušuje rovnocennost vzájemných vazeb mezi právem procesním a hmotným. Stěží však lze takové hmotněprávní úpravě přisuzovat úmysl zbavit dotčeného účastníka soudní ochrany. Logickým je naopak závěr, že hmotné právo v těchto případech s procesním nástupnictvím počítá, ba na ně dokonce spoléhá. Tomuto očekávání se musí nutně podříditi i výklad občanského soudního řádu, a to tím spíše, že občanský soudní řád sám o dopadu singulární sukcese na oblast procesně právních vztahů mlčí.“³⁹ Jak citovaná pasáž nálezu Ústavního soudu naznačuje, Ústavní soud výkladem překlenul absenci ustanovení o procesním nástupnictví a dal stěžovateli za pravdu, tedy zamítavé rozsudky obecných soudů zrušil. Zároveň se tímto rozhodnutím Ústavní soud postavil na stranu těch teorií o vztahu práva procesního a hmotného, které zastávají názor, že se jedná o dvě samostatná a navzájem provázaná právní odvětví. Nelze přehlédnout, že Ústavní soud vyložil procesní právo stejně, jako to činí Henckel, když zdůrazňuje, že civilní procesní právo umožňuje „výkon“ materiálních subjektivních práv, a proto musí být tomuto účelu přizpůsobeno a v duchu těchto hodnotových principů utvářeno.⁴⁰

Fyzická osoba se označuje jménem, příjmením, bydlištěm popřípadě rodným číslem. Je-li fyzická osoba podnikatel, označuje se ve věcech obchodních také identifikačním číslem. Právní osoba se označuje obchodní firmou nebo názvem

³⁸ Zák. č. 30/2000 Sb., kterým se mění zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů a některé další zákony

³⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 30.11.1999, I. ÚS 531/98

⁴⁰ Macur 1993: 33

a sídlem, popřípadě uvedením statutárního orgánu nebo pověřeného zástupce a ve věcech obchodních rovněž identifikačním číslem.

Obec nebo vyšší územně samosprávný celek se označuje názvem, sídlem a případně i osobou, která za ně jedná. Stát se označuje názvem státu, ke kterému se připojuje název a sídlo příslušné organizační složky státu, případně i označení osoby, která za stát bude před soudem jednat. Nabytím účinnosti zákona č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích je stát pojmán jako osoba s jednotnou právní subjektivitou; organizační složky státu ani jiné organizační součásti státu právní subjektivitu nemají. Pokud žalobce v žalobě označí za žalovaného pouze organizační složku státu (bez uvedení České republiky), pak jako účastníka řízení označil subjekt, který nemá právní subjektivitu, takže nemůže mít ani způsobilost být účastníkem řízení. Označení žalovaného úřadu, který však sám o sobě není subjektem práva, není pouhou odstranitelnou vadou žaloby (§ 42 odst. 4; § 43 odst. 1 o.s.ř.), nýbrž nedostatkem podmínky řízení. Důsledkem nedostatku podmínky řízení je nemožnost meritorního projednání věci a zastavení řízení (§ 104 odst. 1 o.s.ř.). Soudu nevzniká povinnost poučit žalobce o nesprávném označení účastníka řízení, neboť by se jednalo o nepřípustné poučení o hmotném právu.⁴¹

2.2.2 Žalobní petit jednoduchý, složený, eventuální a alternativní

Předmětem žaloby se označuje nárok, který žalobce ve své žalobě uplatňuje; jde o uvedení toho, čeho se žalobce domáhá (§ 79 o.s.ř.). Jeho formulace se uvádí v tzv. žalobním petitu a svým obsahem odpovídá návrhu autoritativního výroku soudu, kterého se žalobce domáhá. Žalobní nárok musí přesně vyjadřovat požadavek žalobce vůči žalovanému a musí logicky vyplývat z rozhodujících skutečností, které jsou v žalobě vylíčeny. Žalobním petitem je ohraničen předmět řízení, jehož rámec nelze překročit.

Žalobní petit může být jednoduchý nebo složený. Jednoduchým žalobním petitem žalobce uplatňuje jeden nárok vyplývající z jednoho skutkového stavu. Složený žalobní petit představuje spojení více žalobních nároků vyplývajících z jednoho nebo více skutkových stavů. Jedná se o tzv. objektivní kumulaci, tedy hromadění žalobních

⁴¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18.01.2007, sp. zn. 21 Cdo 530/2006; Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.02.2003, sp. zn. 21 Csd0 961/2002

nároků, přičemž soud rozhoduje o každém z nároků jako by byl uplatněn samostatně.⁴² Soud může v průběhu řízení, v zájmu hospodárnosti, spojit věci ke společnému řízení v případě, že spolu skutkově souvisí nebo se týkají stejných účastníků řízení (§ 112 odst. 1 o.s.ř.). Spojení věcí je dále podmíněno shodou v druhu řízení (nelze spojovat sporná a nesporná řízení), shodou ve věcné a místní příslušnosti a shodou v obsazení soudu (věc projednávaná senátem nemůže být spojena s věcí projednávanou samosoudcem). Kumulovat nelze nároky, kdy rozhodnutí o prvním nároku je předpokladem pro vznik nároku druhého.⁴³ Vedle slučování věcí ke společnému řízení, soud může ze společného řízení věc vyloučit k projednání samostatnému (§ 112 odst. 2 o.s.ř.). Soud může vyloučit ty věci, které se ke spojení nehodí, nebo odpadnou-li důvody, pro které byly věci soudem spojeny. Vedle uvedené možnosti věci spojit existují dva případy, kdy soud věci spojit musí. Jedná se o obligatorní spojení řízení o určení otcovství s řízením o výchově a výživě nezletilého dítěte (§ 113 o.s.ř.) a obligatorní spojení řízení o určení neplatnosti usnesení valné hromady obchodní společnosti nebo členské schůze družstva s řízením o náhradu škody, která vznikla z tohoto neplatného usnesení (§ 113a o.s.ř.).

Kumulace nároků nebyla dovolená ve starém římském procesu, neboť zde každá žaloba sloužila k ochraně konkrétního subjektivního práva. Na našem území nebyla kumulace nároků možná až do roku 1895, kdy byl přijat civilní soudní řád. Civilní soudní řád dovoľoval spojení dvou a více nároků proti shodnému žalovanému, i když šlo o nároky, které nebyly ve skutkovém nebo právním spojení, pokud byl k projednání věci příslušný shodný soud a pokud bylo přípustné věc projednat v shodném způsobu řízení. Občanský soudní řád z roku 1950 žádné ustanovení o hromadění nároků neobsahoval, ovšem v teorii ani v praxi nebylo pochyb o tom, že je objektivní kumulace z důvodů hospodárnosti řízení možná. Ani občanský soudní řád z roku 1963 výslovnou úpravu objektivní kumulace neobsahuje, ovšem možnost uplatnit v jedné žalobě více nároků vyplývá z různých jeho ustanovení.⁴⁴

Zvláštními případy složeného petitu (zvláštními případy objektivní kumulace) je petit eventuální, petit alternativní a alternativa fakultas (alternativní zmocnění).

⁴² Winterová 2011: 203

⁴³ Winterová 1979: 38

⁴⁴ Winterová 1979: 37

Eventuálním petitem se žalobce domáhá nároku (primární petit) s tím, že pro případ, že by toto primární plnění nebylo možno přisoudit, žádá soud, aby mu přisoudil plnění jiné (náhradí plnění, sekundární petit). Příkladem je nárok na vydání určité věci a pro případ, že žalovaný věc nemá a nelze mu tedy ani uložit povinnost věci vydat, požaduje se poskytnutí peněžitého plnění.⁴⁵ O jiný případ žaloby s eventuálním petitem jde tehdy, domáhá-li se žalobce svolení k výpovědi z nájmu bytu (z důvodů uvedených v § 711 odst. 1 ObčZ), a pro případ, že soud tomuto návrhu nevyhoví (proto, že dovedí, že žalovaný v bytě bydlí bez právního důvodu), žádá soud o rozhodnutí o vyklizení bytu. Platí rovněž, že v případě, že žalobce některý nárok uplatnil formou tzv. eventuálního petitu, soud o něm rozhoduje jen tehdy, jestliže nevyhověl petitu primárnímu. Uplatnění eventuálního petitu se v žalobě zpravidla uvozuje slovem „eventuálně“.⁴⁶

Prostor pro alternativní petit je tam, kde má dlužník podle hmotného práva možnost volby mezi dvěma druhy plnění (§ 561 ObčZ a § 327 ObchZ). Pokud žalovaný v průběhu řízení jedno z plnění zvolí, soud mu přikáže plnit pouze tímto druhem plnění; pokud žalovaný tuto volbu neprovede, soud mu alternativně přikáže obě plnění. Pokud žalovaný svou povinnost poté, co se rozsudek stane vykonatelný, nesplní, může žalobce navrhnout výkon pro kterékoli plnění.⁴⁷ Žalobní návrh musí obsahovat obě plnění, neboť i v řízení musí být žalovanému (povinnému) zachována možnost volby, kterým způsobem svůj závazek splní. Možnost volby se zpravidla vyjadřuje slovem „nebo“.⁴⁸

Zvláštním druhem petitu je alternativa facultas (alternativní zmocnění). Tímto petitem je ze strany žalobce nabízena žalovanému možnost zprostit se svého závazku plněním jiného druhu, zpravidla plněním peněžitým. Pokud žalovaný nabídky nevyužije, může žalobce provést nuceně výkon rozhodnutí, ovšem s tím, že může vymáhat pouze plnění primární, nikoli plnění náhradní (alternativní).⁴⁹ Soud návrhu na náhradní plnění vyhoví jen v případě, že vyhoví návrhu na primární plnění; vyhovět pouze návrhu na náhradní plnění za současného zamítnutí návrhu na primární plnění možné není. Náhradním plněním musí být plnění právně možné, ovšem jinak při stanovení náhradního plnění vychází soud z údajů žalobce; jde-li o peněžité plnění,

⁴⁵ Winterová 1979: 40

⁴⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 08.11.2007, sp. zn. 26 Cdo 3327/2006

⁴⁷ Winterová 1979: 41

⁴⁸ Drápal 2009: 507

⁴⁹ Winterová 2011: 204

nepřezkoumává jeho výši.⁵⁰ Svoboda⁵¹ je toho názoru, že by civilní teorie ani procesní praxe neměla alternativu *facultas* připustit, že by alternativa *facultas* neměla být součástí rozsudečného výroku. Podle jeho úvah je alternativa *facultas* časově neohraničenou ofertou žalobce na změnu původního závazku, na kterou však žalovaný nijak v průběhu řízení nereaguje. Právě tato jednostrannost je důvodem, pro který by soud podle Svobody neměl o takovém *petitu* rozhodovat, neboť tím nepřípustně zasahuje do subjektivních práv a povinností. Aby bylo možné o takovém *petitu* rozhodnout, musel by nejprve žalovaný nabídku žalobce na novaci původního závazku přistoupit, pak však půjde o pouhý alternativní žalobní *petit*. Alternativa *facultas* byla výslovně upravena jen v civilním řádu soudním z roku 1895, v pozdějších procesních předpisech taková úprava obsažena není.⁵²

2.2.3 Druhy žalob

Občanský soudní řád zná jediné třídění žalob, a to třídění na žaloby statusové, žaloby na plnění a žaloby určovací (§ 80 o.s.ř.). Nejedná se o uzavřený výčet, zákon ponechává možnost existence i jiného druhu žaloby. Winterová⁵³ třídí žaloby podle *petitu* (žalobního návrhu), podle účinků, které mají být žalobou docíleny nebo podle právního důvodu žaloby (podle svého označení). Svoboda⁵⁴ nabízí dělení žalob jiné, a to na žaloby na plnění, žaloby na určení, žaloby o osobním stavu, žaloby, jejichž cílem je nastolit nový hmotněprávní vztah, procesní žaloby, nesporné žaloby a žaloby, které mají přivodit účinky do budoucna. Přikláním se k tomu, že je zapotřebí k zákonem uvedenému třídění žalob na žaloby statusové, na plnění a na určení přiřadit žaloby konstitutivní a procesní.

Žaloby statusové. Tyto žaloby se týkají věcí osobního stavu. Občanský soudní řád uvádí, že řízení o osobním stavu se rozumí řízení o rozvodu, o neplatnosti manželství, o určení, zda tu manželství je či není, o zrušení, neplatnosti nebo neexistenci partnerství, o určení otcovství, o osvojení, o způsobilosti k právním úkonům, o prohlášení za mrtvého (§ 80 písm. a) o.s.ř.). Na rozdíl od žalob na plnění a žalob určovacích nesměřují žaloby statusové k získání exekučního titulu ani

⁵⁰ Drápal 2009: 507

⁵¹ Svoboda 2010: 117

⁵² Winterová 1979: 41

⁵³ Winterová 2011: 205

⁵⁴ Svoboda 2010: 148

k vyjasnění nejistých právních poměrů. Statusové žaloby směřují k autoritativní úpravě osobního stavu fyzické osoby, a to převážně v podobě rozhodnutí s konstitutivní povahou s účinky *ex nunc* s tím, že jsou závazné pro každého, nikoli pouze pro účastníky řízení (§ 159a odst. 3 o.s.ř.).⁵⁵

Žaloby na plnění. Týkají se uložení splnění nějaké povinnosti, která však není založena soudním rozhodnutím, nýbrž vyplývá ze zákona, z právního vztahu nebo z porušení práva. Jedná se tedy o reparaci právních vztahů a rozsudek má pouze deklaratorní povahu. Plnění může spočívat v povinnosti něco dát, něco konat, něčeho se zdržet, něco strpět.⁵⁶ Svoboda⁵⁷ žaloby na plnění dělí do dvou kategorií, a to na žaloby, které mají přivodit soudní verdikt, který přímo ze zákona působí vůči všem osobám (§ 159a odst. 2 o.s.ř.) a na žaloby, které mají přivodit soudní verdikt působící pouze ve vztahu mezi účastníky řízení. Příkladem prvního druhu jsou soudní rozhodnutí ve věcech ochrany práv porušených nebo ohrožených nekalosoutěžním jednáním (§ 53 a § 54 ObchZ) a ve věcech práv spotřebitelů, bylo-li rozhodnuto o žalobě na zdržení se protiprávního jednání (§ 52 a násl. ObčZ). Druhá kategorie, tedy žaloby, které mají způsobit soudní rozhodnutí působící pouze mezi účastníky řízení, je tvořena žalobami, které zpravidla vycházejí z obligačně právních závazků mezi účastníky. Žalobou na plnění se žalobce od soudu domáhá dvojího rozhodnutí. Prvým je určení (deklarace) práva žalobce; v římském právu se tato část rozsudku označovala *pronunciatio*. Druhou částí rozhodnutí je příkaz žalovanému, aby nárok splnil; tato část rozsudku se v římském právu nazývala *condemnatio*. Deklarací se právní vztah nemění, neboť tento zde existoval již před soudním rozhodnutím, naproti tomu *condemnatio* je skutečností novou, představuje nový právní vztah, který před soudním rozhodnutím neexistoval.⁵⁸

Žaloby na určení. Tyto žaloby se týkají určení, zda tu právní vztah nebo právo je (pozitivní podoba žaloby) či není (negativní podoba žaloby). Rovněž žaloby na určení Svoboda dělí do dvou kategorií podle toho, zda ovlivňují vztahy pouze mezi účastníky řízení nebo zda druhotně působí i ve vztahu k osobám, které stojí mimo řízení.⁵⁹ Příkladem prvního typu je žaloba na určení, že smlouva o opravě věci je neplatná, kdy soudní rozhodnutí postaví najisto právní vztahy týkající se výhradně žalobce

⁵⁵ Winterová 2011: 206

⁵⁶ Winterová 2011: 207

⁵⁷ Svoboda 2010: 148, 149

⁵⁸ Pužman 1965: 66

⁵⁹ Svoboda 2010: 149

a žalovaného. Příkladem druhého typu je žaloba na určení, že je žalobce vlastníkem nemovitosti. Pro žalobce příznivý výsledek takového sporu se stane podkladem pro zápis do katastru nemovitostí, pro který je takový rozsudek závazný (§ 159a odst. 4 o.s.ř.). Rozsudečný výrok na určení je vyčerpán tím, co se podle římského práva nazývalo pronunciatio, tedy deklarací práva nebo právního vztahu.

Podmínkou určovací žaloby je prokázání naléhavého právního zájmu, tedy prokázání, že právní vztah, který má být v řízení řešen je nejistý a že z této nejistoty žalobci hrozí nebezpečí nějaké újmy. Podmínkou naléhavého právního zájmu se brání zahajování akademických sporů bez praktického právního významu.⁶⁰ Naléhavý právní zájem zpravidla nebude dán u žalob na určení:

- tam, kde lze žalovat na splnění povinnosti.
- neplatnosti smlouvy, jestliže stav právní nejistoty nebo ohrožení práva může být vyřešen určením vlastnického práva, pro nějž je posouzení platnosti smlouvy jen předběžnou otázkou; naléhavý právní zájem může být v těchto případech dán tehdy, jestliže se má vytvořit pevný právní základ pro právní vztahy účastníků řízení, a předejde se tak dalším žalobám o plnění nebo jestliže žaloba o plnění neřeší a ani nemůže řešit celý obsah a dosah sporného právního vztahu nebo práva.
- neplatnosti zástavní smlouvy v případě, že platnost této smlouvy představuje jen předběžnou otázku pro závěr, zda tu zástavní právo k určité věci nebo nemovitosti, podniku nebo jiné hromadné věci, souboru věcí, pohledávce nebo jinému majetkovému právu, bytu nebo nebytovému prostoru ve vlastnictví, obchodnímu podílu, cennému papíru nebo předmětu průmyslového vlastnictví je či není.

Naléhavý právní zájem bude dán tam, kde má být požadovaným určením dosaženo shody mezi právním stavem a stavem zapsaným v katastru nemovitostí. Břemeno tvrzení a dokazování tíží žalobce; pokud jej žalobce neunes, je to důvodem pro zastavení řízení.⁶¹

Žaloby právotvorné, označované také jako žaloby konstitutivní nebo žaloby o založení, změnu či zrušení právního vztahu. Touto žalobou se žalobce domáhá vydání konstitutivního rozhodnutí, kterým bude založen, změněn nebo zrušen právní poměr mezi účastníky řízení nebo kterou budou nově upravena vzájemná práva a povinnosti. Charakteristickými znaky konstitutivních žalob je to, že se opírají o výslovné

⁶⁰ Winterová 2011: 210

⁶¹ Drápal 2009: 528

ustanovení zákona a dále to, že rozhodnutí vydané o této žalobě působí zásadně *ex nunc*, není-li výjimečně zákonem stanoveno něco jiného.⁶² Pokud by žalovaný poskytl peněžité plnění na základě konstitutivního rozsudku dříve, než tento rozsudek nabude právní moci, jedná se o plnění bez právního důvodu; v případě deklaratorního rozsudku by byla situace jiná, neboť zde by šlo o plnění platební povinnosti, která vznikla nezávisle na soudním řízení.⁶³ Je třeba poznamenat, že pojem právotvorná žaloba není přesný, neboť konstitutivní účinky může mít jen rozsudek nikoli žaloba. Je tedy přesnější používat pojem žaloba o vydání konstitutivního rozhodnutí.⁶⁴ Stejně jako je tomu u výroku na určení, nevyžaduje konstitutivní výrok kondemnaci, tedy výrok ukládající povinnost.

Procesní žaloby. Procesní žalobou je například žaloba odporová (§ 267a o.s.ř.). Většinou se těmito žalobami žalobce brání před procesním postupem soudu nebo orgánu, který je v pozici soudu, tedy například před procesním postupem exekutora.⁶⁵ Procesní žaloby nemají oporu v hmotněprávním vztahu mezi žalobcem a žalovaným.

2.2.4 Žalobní důvod, vylíčení rozhodujících skutečností

Žalobním důvodem (právním důvodem žaloby) je hmotně právní poměr, ze kterého podle žalobce vyplývá jeho žalobou uplatňovaný nárok. Žalobním důvodem může být právo vlastnické, právo obligační, nebo jím mohou být pouze určité právní důsledky s ním spojené (právní základ žaloby)⁶⁶. Rozhodujícími skutečnostmi jsou ty skutečnosti, ze kterých žalobce vyvozuje právo, o kterém tvrdí, že bylo porušeno nebo ohroženo. Žalobce není povinen v žalobě uvádět hmotně právní kvalifikaci, ale měl by o ní mít alespoň přibližnou představu, neboť povědomí o hmotněprávní kvalifikaci je nezbytné pro určení toho, co je zapotřebí považovat za „podstatné skutečnosti“. Uvedené však nic nemění na tom, že soud není právní kvalifikací žalobce nijak vázán. Pro dostatečné vymezení nároku ze strany žalobce není významné, zda představa žalobce o právní kvalifikaci je jiná, než představa soudu; rozhodující je jen to, jak žalobce svůj nárok vymezil po stránce skutkové.⁶⁷ V praxi bude pravděpodobně běžné, že žalobce vymezí svůj nárok nejen vylíčením rozhodujících skutečností, ale i právní

⁶² Winterová 2011: 211

⁶³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 01.12.2011, sp.zn. 22 Cdo 3858/2011

⁶⁴ Winterová 1979: 70

⁶⁵ Svoboda 2010: 150

⁶⁶ Winterová 2011: 199

⁶⁷ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.10.2008, sp. zn. 21 Cdo 2704/2007

kvalifikací. Provedení právní kvalifikace je totiž způsobem, jak vybrat ty skutečnosti, které je zapotřebí soudu přednést. Navíc, pokud bude mít žalobce ohledně právní kvalifikace jiný názor než soud, musí jej na to soud upozornit a dát mu možnost podstatná tvrzení, popřípadě důkazy přizpůsobit právní kvalifikaci učiněné soudem (§ 118a odst. 2 o.s.ř.).

V souvislosti s vylíčením podstatných skutečností právní věda používala tzv. „individualizační teorii“, podle které musel být v žalobě označen konkrétní právní vztah, který musel být formulován odpovídající právní terminologií. V žalobě muselo být uvedeno, zda je žalováno z půjčky, z vlastnictví apod. S důraznějším prosazením zásady *iura novit curia* (soud zná právo) byla tato teorie nahrazena tzv. „zdokonalenou individualizační teorií“ požadující po žalobci, aby uvedl jen skutkový základ uplatňovaného nároku, tedy skutkové okolnosti, které jsou podle hmotného práva předpokladem vzniku jeho nároku. Přísnější než „zdokonalená teorie individualizační“ je „teorie substancování“, která vyžaduje od účastníků řízení dokonalé vylíčení konkrétních skutečností. Podmínka substancování není splněna v případě neurčitých, paušálních nebo příliš obecných tvrzení, která soud pomine, neboť neumožňují jejich věcné přezkoumání.⁶⁸ Požadavek substancování přednesů vyplývá ze zásady projednací, podle které za dostatečné shromáždění skutkového materiálu nesou odpovědnost sami účastníci řízení. Soud k substancování skutkových tvrzení přispívá dotazováním a výzvami k odstranění nedostatků v plnění povinnosti tvrzení.

2.2.5 Označení důkazů

Povaha civilního procesu je do značné míry určena uplatněním zásady projednací a zásady dispoziční. Podle zásady dispoziční je na aktivitě procesních stran, aby do řízení vnesly dostačující skutkový materiál, a je na nich, aby oddělily skutečnosti nesporné od skutečností, které učiní předmětem dokazování. Promítnutím zásady projednací je vázanost soudu přednesy stran. Aktivita soudu při shromažďování skutkového materiálu je ve vztahu k aktivně účastníků řízení jen okrajovou, subsidiární, doplňující a omezuje se na uplatnění dotazovacích, poučovacích a vysvětlovacích oprávnění soudce⁶⁹. Uvedené platí i v případě, kdy dojde k neshodě mezi skutkovými přednesy účastníků řízení a vnitřním přesvědčením soudce o skutkovém stavu. Soud je

⁶⁸ Macur 1998: 434

⁶⁹ Macur 1997: 50

natolik vázán přednesy stran, že nemůže činit předmětem dokazování skutečnosti, které považují strany za nesporné a naopak musí považovat za nevysvětlené ty skutečnosti, které jsou stranami popírány nebo tvrzeny protichůdně.⁷⁰ Je to tedy především žalobce, kdo je zatížen důkazním břemenem ohledně všech skutečností, které tvrdí, a proto musí ke všem tvrzeným skutečnostem navrhnout i vhodné důkazní prostředky. Na druhou stranu povinnost účastníka řízení navrhnout důkazy nepředstavuje povinnost soudu navržené důkazy skutečně provést. Soudní činnost vychází z ústavního principu nezávislosti soudů (čl. 82 odst. 1 Ústavy ČR), a proto má soud právo rozhodnout o tom, které z navrhovaných důkazů provede, a které nikoli.⁷¹ Povinnost účastníka řízení uvést důkazní prostředky se nevztahuje na jakékoli skutečnosti, občanský soudní řád z této povinnosti činí výjimky a umožňuje v řízení neprokazovat následující skutečnosti.

1. Právní předpisy (§ 121 o.s.ř.). V řízení není zapotřebí dokazovat právní předpisy uveřejněné nebo oznámené ve sbírce zákonů České republiky⁷², neboť platí zásada „soud zná právo“ (iura novit curia). Postavíme-li do protikladu skutečnosti a právní předpisy, pak je v protikladu i přístup soudu k těmto kategoriím; skutečnosti soud zjišťuje, zatímco právní předpisy je povinen znát.⁷³

2. Notoriety (§ 121 o.s.ř.). Nedokazují se obecně známé skutečnosti, tedy skutečnosti známé soudu i širokému okruhu osob.

3. Skutečnosti známé soudu z jeho činnosti (§ 121 o.s.ř.). Zpravidla se bude jednat o skutečnosti, se kterými se soud seznámil v souvislosti s projednáváním věci. Jedná se například o obsah spisového materiálu.

4. Skutečnost, pro kterou je v zákoně stanovena domněnka, jež připouští důkaz opaku (§ 133 o.s.ř.). Tuto skutečnost považuje soud za prokázanou za předpokladu, že v řízení nevyšel najevo opak. Má-li účastník řízení v úmyslu doložit soudu opak, musí jej skutečně prokázat, neboť k vyvrácení zákonné domněnky nepostačuje předestření pouhé pochybnosti o tom, zda skutečnost v právní domněnce stanovená existuje či nikoli. Příkladem založení zákonem stanovené vyvratitelné domněnky o existenci

⁷⁰ Macur 1999: 13

⁷¹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 16.04.2003, sp. zn. 29 Odo 788/2002

⁷² Srov. zák. č. 309/1999 Sb., o Sbírce zákonů a o Sbírce mezinárodních smluv, ve znění pozdějších předpisů

⁷³ Šťastný 1934: 72

závazku je uznání dluhu. Oprávněnému věřiteli postačí, pokud v řízení prokáže akt uznání dluhu; předestře-li dlužník soudu tvrzení opačné, pak je k takovému tvrzení také zatížen důkazním břemenem. V řízení mohou nastat dvě situace. Buď platí skutečnost, které svědčí vyvratitelná domněnka, za prokázanou, aniž by se musela skutečně prokazovat, nebo vyšel v řízení najevo její opak, tedy obsah domněnky byl vyvrácen důkazem opaku, tj. důkazem, že skutečnost je v konkrétním případě právě opačná, než jak ji uvádí domněnka. V uvedeném příkladě tedy postačí, když věřitel prokáže, že došlo k uznání dluhu. Ohledně vzniku a existence závazku je založena zákonná domněnka a věřitel tyto skutečnosti dokazovat nemusí. Pokud je dlužníkově tvrzení v rozporu s uznáním dluhu, je také na něm, aby své stanovisko před soudem dokázal.⁷⁴

5. Pokud žalobce uvede před soudem skutečnosti, ze kterých lze dovodit, že ze strany žalovaného došlo k přímé nebo nepřímé diskriminaci, je žalovaný povinen dokázat, že nedošlo k porušení zásady rovného zacházení (§ 133a o.s.ř.). Tato domněnka se vztahuje k diskriminaci, ke které mělo podle žalobce dojít

- a) na základě pohlaví, rasového nebo etnického původu, náboženství, víry, světového názoru, zdravotního postižení, věku anebo sexuální orientace v oblasti pracovní nebo jiné závislé činnosti včetně přístupu k nim, povolání, podnikání nebo jiné samostatné výdělečné činnosti včetně přístupu k nim, členství v organizacích zaměstnanců nebo zaměstnavatelů a členství a činnosti v profesních komorách⁷⁵,
- b) na základě rasového nebo etnického původu při poskytování zdravotní a sociální péče, v přístupu ke vzdělání a odborné přípravě, přístupu k veřejným zakázkám, přístupu k bydlení, členství v zájmových sdruženích a při prodeji zboží v obchodě nebo poskytování služeb⁷⁶, nebo

⁷⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.08.2004, sp. zn. 32 Odo 1160/2003

⁷⁵ Směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ; Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání; Směrnice Rady 2004/113/ES ze dne 13. prosince 2004, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s muži a ženami v přístupu ke zboží a službám a jejich poskytování; Směrnice Rady 97/80/ES ze dne 15. prosince 1997 o důkazním břemenu v případech diskriminace na základě pohlaví.

⁷⁶ Směrnice Rady 2000/43/ES ze dne 29. června 2000, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s osobami bez ohledu na jejich rasu nebo etnický původ.

c) na základě pohlaví při přístupu ke zboží a službám⁷⁷.

6. Soud rovněž může upustit od dokazování v těch případech, kdy mezi stranami nejsou relevantní skutečnosti považovány za sporné (§ 120 odst. 4 o.s.ř.). Macur⁷⁸ vymezuje dvě skupiny shodných skutkových tvrzení účastníků řízení, které však soud nemůže v žádném případě akceptovat. Prvou skupinou jsou sice shodné, avšak nepravdivé skutkové přednesy účastníků řízení, které obcházejí kogentní hmotněprávní normy. Akceptace takových skutkových tvrzení by umožňovala hrubé zneužití práva, což je v rozporu s ochrannou funkcí právního řádu. Druhou skupinou jsou shodná skutková tvrzení účastníků řízení, která sice nevybočují z mezí hmotněprávních dispozičních oprávnění soukromoprávních subjektů, avšak jsou nepravdivá. Pomocí těchto tvrzení účastníci právního vztahu prostřednictvím procesních prostředků dosahují hmotněprávních účinků. Tato druhá skupina se opírá o zásadu formální pravdy, podle které účastníci řízení mohou disponovat nejen svými subjektivními procesními právy, ale také samotnými skutečnostmi. Macur toto nakládání se skutečnostmi, resp. volné vytváření obrazu skutkového stavu, odmítá, neboť právní řád ukládá procesním stranám povinnost, aby všechny potřebné skutečnosti vylíčily pravdivě a úplně.

⁷⁷ Směrnice Rady 2004/113/ES ze dne 13. prosince 2004, kterou se zavádí zásada rovného zacházení s muži a ženami v přístupu ke zboží a službám a jejich poskytování.

⁷⁸ Macur 1997: 52

3 Předmětu sporu

3.1 Pojem předmětu sporu a význam jeho zkoumání

Občanský soudní řád pojem „předmět sporu“ nezná; používá pojmy „předmět řízení“, „nárok“ nebo „návrh“. Pojem „předmět řízení“ je v zákoně použit pouze v souvislosti s obsahem rozsudku. Podle zákona má být „předmět řízení“ uveden v odůvodnění rozsudku pro zmeškání nebo rozsudku pro uznání a v odůvodnění rozsudku, proti němuž není odvolání přípustné nebo proti němuž se účastníci odvolání vzdali (§ 157 odst. 3 a 4 o.s.ř.). Pojem „předmět řízení“ je dále uveden v souvislosti s vadou rozhodnutí soudu prvního stupně, která spočívá v tom, že soud prvního stupně ve svém rozsudku nerozhodl o některé části „předmětu řízení“, o nákladech řízení nebo o předběžné vykonatelnosti (§ 166 odst. 1 a 2 a § 222 odst. 2 o.s.ř.). V souvislosti s rozsudkem pro uznání používá občanský soudní řád k označení předmětu sporu rovněž pojem „nárok“ (§ 114c odst. 6 a § 153a odst. 3 o.s.ř.). Podle zákona se předpokládá, že řádně předvolaný žalovaný svou nepřítomností u prvního jednání uznává „nárok“, který je proti němu žalobou uplatňován. Takto presumované uznání „nároku“, jakož i výslovné uznání „nároku“ nebo „základu nároku“, je důvodem pro vydání rozsudku pro uznání.

Předmět sporu lze charakterizovat jako objekt soudní ochrany, tedy jako ty otázky, o nichž má být autoritativním soudním orgánem rozhodnuto. Vymezení předmětu sporu je významné v nalézacím řízení, v řízení o opravných prostředcích, ale i v exekučním řízení. Předmět sporu je významný pro zjištění, jaké právo je vlastně žalobou uplatňováno a je nezbytný pro zkoumání překážek res iudicata a litispendence, jeho vymezení je důležité pro úvahy o změně žaloby nebo o podmínkách procesního nástupnictví. Zkoumání předmětu sporu má své opodstatnění jak v řízení sporném, tak i nesporném. Řádné popsání předmětu sporu má dvojí účinky, a to účinky pozitivní a negativní.⁷⁹ Pozitivními účinky se rozumí povinnost soudu projednat a vyřídit vše, co náleží k předmětu sporu, negativní účinek představuje omezení stran v tom smyslu, aby do řízení nevnášeli skutečnosti, které s řízením nesouvisejí. Pojem předmětu sporu umožňuje vymežit břemeno tvrzení a břemeno substancování skutkových přednesů stran. Civilní proces je ovládán zásadou projednací, což znamená, že je především

⁷⁹ Macur 2002: 17

úlohou stran, aby do řízení vnesly všechny skutkový materiál, který má být projednán, a o kterém má být rozhodnuto. Substancování skutkových tvrzení představuje proces, při kterém jsou činěna skutková tvrzení a důkazní návrhy s takovou úplností a určitostí, aby o nich mohlo být jednáno a rozhodnuto; zároveň to však podle Macura znamená zákaz zatěžování řízení skutkovými tvrzeními a důkazními návrhy, které s projednávanou věcí nesouvisí, což činí řízení neprůhledné.

Macur⁸⁰ k významu zkoumání předmětu sporu uvádí: „Předmět sporu je ústředním a základním pojmem občanského procesního práva neboť jeho vymezení a objasnění ohraničuje to, o čem má být v civilním soudním řízení jednáno a rozhodováno. Jasně vymezení a všestranné objasnění předmětu sporu je nezbytným předpokladem pro náležité poskytnutí soudní ochrany subjektivním soukromým právům. Předmět sporu lze vymežit pomocí procesních či hmotněprávních kritérií. Předmět sporu je nezbytným předpokladem civilního soudního řízení.“. Macur po rozboru poznatků významných procesualistů uzavírá, že je zapotřebí předmět sporu chápat jako procesní nárok o dvou složkách. Prvou je předmět nároku, který je žalobcem formulován jako požadovaný výrok budoucího soudního rozhodnutí. Druhou složkou je základ nároku, který obsahuje právně významné skutečnosti, na nichž žalobce svůj návrh zakládá. Macur chápe předmět sporu v ryze procesním smyslu a upozorňuje, že předmět sporu nelze ztotožňovat s hmotněprávním pojmem nárok, neboť je předmět sporu nepochybně dán i v těch případech, kdy soud žalobu zamítl, neboť existenci tvrzeného hmotněprávního vztahu a subjektivního práva neuznal. Svoboda⁸¹ vymezuje předmět sporu především ve světle tvrzení účastníků řízení, podle jeho názoru je „předmět sporného řízení vymezen jednak v žalobě uvedeným skutkem, jednak subjekty, které žalobce označí za účastníky řízení“. Procházka⁸² po analýze různých definic a vlastního pojetí pojmu „žalobní důvod“ dochází k tomuto vymezení: „Žalobním důvodem je podle nich právo, povinnost nebo právní poměr, o jichž zjištění ať v pozitivním ať v negativním směru ve sporu jde, tedy procesní předmět, resp. předmět sporu, pokud tento pojmáme jako spornou konkrétní právní normu, determinující obsah rozsudku.“. Procházka dále vysvětluje, že vymezený pojem „žalobní důvod“ nelze ztotožňovat s pojmem „důvod žaloby“, který míří na vysvětlení

⁸⁰ Macur 2002: 11, 17

⁸¹ Svoboda 2010: 172

⁸² Procházka 1932: 85

proč je žaloba podána, proč se někdo dovolává právní ochrany, nikoli na vysvětlení proč navrhuji rozsudek toho či onoho obsahu.

3.2 Zásada dispoziční a projednací

Civilní procesní právo je sice právem veřejnoprávní povahy, ovšem na jeho konstrukci mají značný vliv soukromoprávní kritéria, která jsou zdůrazňována s uplatněním zásady dispoziční a projednací. Zásada dispoziční se uplatňuje sice jen v určitých procesních fázích, ovšem její uplatnění má vliv na další průběh řízení. Účastník řízení disponuje se zahájením řízení, změnou žaloby, zpětvzetím žaloby, zastavením řízení, uzavřením soudního smíru, zahájením řízení o opravných prostředcích, změnou a zpětvzetím opravných prostředků, ale i řízením o výkon rozhodnutí. Dispozitivní volnost účastníků řízení se uplatňuje tam, kde to zákon výslovně připouští, a proto se strany nemohou – byť souhlasně – vzdát například právní moci nebo uplatnění pravidel o důkazním břemenu.⁸³

Procesní svoboda do jisté míry zahrnuje i dispozici s důkazními prostředky a uplatňuje se v rámci zásady projednací. Zásada projednací představuje „panství stran“ nad procesní látkou. Podle zásady projednací soud respektuje pouze skutečnosti přednesené stranami a ty, které strany považují za nesporné, položí za základ rozsudku.⁸⁴ Občanský soudní řád před listopadem 1989 nerozlišoval mezi zjišťováním skutečností sporných a nesporných; ustanovení zákona o dokazování sloužila zjišťování skutkového stavu v duchu tzv. materiální pravdy. Současný občanský soudní řád umožňuje soudu, aby položil za základ svého rozhodnutí shodná tvrzení sporných stran, pokud z těchto tvrzení (bez dokazování) může dospět k přesvědčení o jejich pravdivosti (§ 120 odst. 4 o.s.ř.).⁸⁵ Musí se však jednat o tvrzení účastníků, která obsahují údaje (poznatky) o skutkové stránce věci, nikoli o shodná tvrzení účastníků týkající se právního posouzení nějaké otázky. Soud například nemůže vzít za svá skutková zjištění shodná prohlášení účastníků o tom, kolik činí výše náhrady mzdy poskytovaná zaměstnanci při neplatném rozvázání pracovního poměru.⁸⁶

Jiným prostředkem zjištění pravdy, prostředkem kontrárním zásadě projednací, je zásada vyšetřovací (vyhledávací, inkviziční), podle které je povinností soudu, aby

⁸³ Macur 1993: 66

⁸⁴ Macur 1993: 67

⁸⁵ Macur 1997: 223

⁸⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.03.2003, sp. zn. 21 Cdo 1478/2002

beze zbytku objasnil úplný skutkový stav. Odpovědnost soudu za úplné objasnění skutkového stavu však nebrání účastníkům řízení, aby uváděli rozhodné skutečnosti a k jejich prokázání nabízeli potřebné důkazy. Vyšetřovací zásada je spolu se zásadou oficiality spojena s řízením nesporným.⁸⁷

Podle literatury z poloviny minulého století lze na rozdíl mezi zásadou projednací a zásadou inkviziční vysledovat „nechut“ tehdejšího československého procesního práva připustit jakoukoli opodstatněnost zásady projednací, která byla vnímána jako negativum buržoazní společnosti, jako prostředek k získání zcela nedostatečné formální pravdy. Štajgr⁸⁸ dokonce výsledek sporu vyplývající z kontumačního rozsudku (rozsudek pro zmeškání), který vnímá jako výsledek doznání omeškaného odpůrce, přirovnává k nevěrohodnému doznání získanému mučením. Štajgr zpochybňuje, že by bylo možné vést řízení jako zápolení dvou sporných stran, kterým soud (ve smyslu zásady projednací) jen přihlíží; naopak vyzdvihuje úlohu socialistického soudu, který aktivně zjišťuje materiální pravdu.

3.3 Materiální a formální pravda

Pojem „pravda“ je jen těžko uchopitelnou veličinou neurčitého a nestálého obsahu, a proto se již od dob Platóna a Aristotela stala předmětem filosofického bádání a diskusí. Tito dva filosofové položili základ myšlence, že existuje jakási objektivní, na člověku nezávislá pravda, kterou se člověk snaží odhalit a poznat. Pravdu Aristoteles spojuje s okamžikem, kdy dojde ke shodě mezi poznáním a věcí (skutečností, objektivní pravdou). Modifikací uvedeného a vývojem filosofických názorů vznikly různé teorie pravdy. Jedná se například o korespondenční teorii, která staví na korespondenci výroku s příslušným faktem, koherenční teorii, která pohlíží na pravdu jako na řadu výroků vysvětlujících nebo popisujících svět, konsensuální teorii, podle které je pravdou to, na čem se shodne určitá skupina lidí nebo teorii deflační, podle které je pravda ve své podstatě pojmem jazykově zmateným a nezasluhujícím si žádnou větší pozornost. Pojmy „materiální pravda“ a „formální pravda“ jsou pojmy právními, kterými se nevysvětluje filosofická podstata „pravdy“. Těmito pojmy se říká, jakou procesní metodou se stane ta či ona skutečnost základem pro soudní rozhodnutí, přičemž nutno

⁸⁷ Winterová 2011: 75

⁸⁸ Štajgr 1954: 34

přiznat, že za určitých okolností soudní proces pravdu (ve smyslu Aristotelovy shody poznání a skutečnosti) neodhalí a ani odhalit nechce.

Podle Štajgra⁸⁹ je „formální pravda“ taková pravda, ke které se dospělo způsobem nezaručujícím zjištění objektivní pravdy. Prostředky ke zjištění formální pravdy nejsou totiž způsobilé ke zjištění pravdy, byť samozřejmě nevylučují, že pravda bude vlivem náhody skutečně zjištěna. To, že nějaká skutečnost nebyla účastníkem řízení popřena, nemůže vést k závěru, že je tato skutečnost pravdivá. Oproti tomu Štajgr považuje „materiální pravdu“ za takovou pravdu, ke které se dospělo způsobem, který dostatečně zaručuje zjištění objektivní pravdy. Materiální pravda je pravdou objektivní, která se tvoří v procesu. Se Štajgrovým vymezením formální a materiální pravdy lze i dnes v zásadě souhlasit. S čím souhlasit nelze, je jeho hodnocení zákonem upravené zásady formální pravdy, kdy se podle něj jedná o projev libovůle právní normy a znásilnění skutkové reality, v čemž vidí vládnoucí buržoazní třída svůj prospěch. Nutno dodat, že v československém civilním soudním řízení byla v polovině minulého století zjišťována výhradně pravda materiální, která byla procesualisty považována za pravdu objektivní. Objektivní pravda byla pojímána jako shoda myšlenky se skutečností a myšlenka jako obraz skutečností ve vědomí člověka. Zjišťována byla tedy shoda tohoto obrazu se skutečností.⁹⁰

V současném českém civilním procesu je přesnější hovořit o „principu materiální (objektivní) pravdy“ a „principu formální pravdy“. Princip materiální pravdy představuje vedení procesu takovým způsobem, aby nebyly kladeny žádné formální překážky zjišťování skutečného skutkového stavu. Princip materiální pravdy tedy nelze chápat ve smyslu povinnosti soudu odhalit úplnou a objektivní pravdu, neboť takový požadavek by byl nereálný a striktní lpění na něm by představovalo nemožnost vydat meritorní rozhodnutí. Takový důsledek by byl nepřijatelným odmítnutím spravedlnosti (*denegatio iustitiae*).⁹¹ Princip materiální pravdy je spojován s nesporným řízením, jednotností řízení, volným hodnocením důkazů a principem vyšetřovacím.

Princip formální pravdy je spojován s principem legálního pořádku, zákonné teorie důkazní, hospodárnosti řízení a s principem projednací. Jedná se o řízení ovládaného takovým formalismem, který za určitých okolností vede k rozhodnutí ve

⁸⁹ Štajgr 1954: 13

⁹⁰ Štajgr 1954: 39

⁹¹ Winterová 2011: 80

věci samé bez předchozího zjišťování skutečností prostřednictvím dokazování. Projevem formální pravdy je například kontumační rozsudek (rozsudek pro zmeškání). Princip formální pravdy však nelze chápat ve smyslu libovůle práva, jak to činí Štajgr. Cílem procesního práva je, aby bylo o sporných věcech rozhodováno spravedlivě a na základě pravdivého poznání, ovšem dle principu formální pravdy lze pravdu poznávat pouze v rámci formálních pravidel, které civilní proces ovládají.

3.4 Teorie předmětu sporu

3.4.1 Materiální teorie předmětu sporu

Do devatenáctého století byl civilní proces považován za součást občanského práva hmotného, což vedlo k závěru, že je předmět sporu totožný se subjektivním právem hmotným, které se v případě jeho porušení nebo ohrožení přetváří v tzv. materiální žalobní právo. Materiální teorie byla v průběhu vývoje napadána různými argumenty. Odpůrci materiální teorie nesouhlasí s tezí, že neexistuje-li materiální nárok, pak nemůže existovat ani předmět sporu. Materiální teorie nepřipouští, že by předmět sporu mohl být dán pouhým procesním tvrzením. Materiální teorie rovněž nijak nepočítá s návrhy na uznání právních účinků, které vyplývají z práva procesního, nikoli z práva hmotného. Takovým návrhem je například návrh na obnovu řízení.⁹² Materiální teorie lze považovat za překonané a převažující dnešní názory se kloní k procením teoriím předmětu sporu, zejména k teorii dvoučlenné.

3.4.2 Jednočlenná procesní teorie předmětu sporu

Jednočlenná procesní teorie předmětu sporu je založena na vymezení předmětu sporu žalobním petitem, tedy věcným návrhem na rozhodnutí. Podle zastánců této teorie není součástí předmětu sporu materiální právo ani skutkový základ procesního nároku. Vymezení předmětu sporu žalobním petitem se však jeví jako nedostatečné v případech žalob na zaplacení peněžitých částek, neboť tyto žaloby nelze individualizovat bez uvedení skutkového základu. Z uvedeného důvodu zastánci jednočlenné teorie uvádějí skutkový základ jako doplňující složku pro vymezení předmětu sporu; zastánci dvojčlenné teorie rovněž pro vymezení předmětu sporu používají skutkový základ,

⁹² Macur 2002: 23

ovšem tvrdí, že je základní (nikoli jen doplňující) složkou předmětu sporu.⁹³ Jednočlenná teorie sporu se jeví jako dostatečná pro individualizaci předmětu sporu v případech, kdy mohou být uplatněny různé nároky na základě stejných skutečností.

3.4.3 Dvojčlenná procesní teorie předmětu sporu

Dvojčlenná procesní teorie sporu je založena na předpokladu, že je předmět sporu složen ze dvou složek, a to a) předmětem ve smyslu petitu, tedy právních účinků, kterých se žalobce domáhá a b) skutkovými okolnostmi, o které se žalobní návrh opírá. Závěr, že jsou dva spory shodné podle dvojčlenné procesní teorie lze dovést v případě, kdy je ve dvou žalobách shodný žalobní petit a shodný skutkový obsah.

Identita žalobního petitu, který může znít jako návrh na plnění, návrh na určení nebo návrh na vydání konstitutivního rozhodnutí, je dosažena shodou přesně označených právních následků, kterých se žalobce domáhá.⁹⁴ Identita skutkového obsahu je nepochybně dána v případech, kdy je skutkový obsah shodný. Pokud však skutkový obsah shodný není, nemusí to ještě znamenat vyloučení identity předmětů sporu. Jsou dva způsoby, jak potvrdit či vyloučit závěr ohledně identity předmětu sporu. První způsob vychází ze skutkového stavu předpokládaného právní normou, která má být na skutková tvrzení účastníka řízení aplikována. Tento způsob je v soudní praxi využívanější.⁹⁵ Druhý způsob jak ohraničit předmět sporu vychází z tzv. „životního skutkového obsahu“. Problémem této druhé koncepce je určení, které skutečnosti k témuž životnímu skutkovému obsahu patří či nepatří⁹⁶.

3.4.4 Trojčlenná procesní teorie předmětu sporu

Trojčlenná teorie předmětu sporu vychází z tvrzení, že se předmět sporu skládá z 1. procesně významných skutečností, 2. návrhu na vydání soudního rozhodnutí a 3. ze skutkových tvrzení potřebných k opodstatnění věcného návrhu. Nad rámec dvojčlenné teorie jsou zde k předmětu sporu připojeny rovněž ryze procesní tvrzení, která odůvodňují pravomoc a příslušnost soudu. Oponenti této teorie však docházejí k závěru,

⁹³ Macur 2002: 39

⁹⁴ Macur 2002: 34

⁹⁵ Macur 2002: 35

⁹⁶ Macur 2002: 36

že ryze procesní tvrzení nejsou třetí konstitutivní složkou předmětu sporu, nýbrž pouze podmínkou konstituce předmětu sporu.⁹⁷

3.4.5 Smíšené teorie předmětu sporu

Smíšené teorie jsou většinou orientovány na praktické potřeby soudnictví a vycházejí z tvrzení, že nelze pro všechny druhy soudních řízení vytvořit jednotný, obecně platný způsob vymezení předmětu sporu. Jedná se například o kombinaci dvojčlenné a trojčlenné teorie sporu. V souvislosti se zahájením sporu, s uplatněním překážky litispendence a účinky materiální právní moci se použije teorie dvojčlenná, zatímco teorie trojčlenná se použije pro posuzování otázek hromadění žalob a změny žalobního návrhu. Jiná smíšená teorie vychází z toho, že předmět sporu je pro účely změny žaloby a kumulace žalob dostatečně určen pouze tím, co žalobce žádá, tedy jaký navrhuje rozsudek. Pro účely posouzení překážky litispendence a účinků právní moci je však zapotřebí použít dvoučlennou teorii předmětu sporu.⁹⁸

3.4.6 Teorie dvou předmětů sporu

Vedle doposud zmíněných teorií, které směřují k vymezení předmětu sporu, existují i názory, že se každý proces skládá ze dvou samostatných předmětů sporu, a to předmětu věcného a předmětu procesního. Rozdíl od předchozích teorií spočívá v oddělení procesního předmětu sporu, tedy osamostatnění procesních podmínek (předpokladů), jejichž existenci zkoumá soud z úřední povinnosti bez ohledu na to, zda-li je takové zkoumání podporováno vůlí stran či nikoli. Procesní předmět sporu tedy nepodléhá dispoziční zásadě. Nauka o dvou předmětech sporu je blízká trojčlenné teorii s tou výhradou, že tříčlenná teorie sporu vnímá procesní podmínky společně s předmětem a skutkovým základem procesního nároku jako jediný předmět sporu. Nauce o dvojitým předmětu sporu nutno oponovat tvrzením, že procesní podmínky jsou pouze předpokladem vlastního řízení a rozhodování o předmětu sporu a proto nelze procesní podmínky zahrnovat do samostatného předmětu sporu. Nauku o dvojitým předmětu sporu nelze z uvedeného důvodu přijmout.⁹⁹

⁹⁷ Macur 2002: 46

⁹⁸ Macur 2002: 47

⁹⁹ Macur 2002: 63

3.5 Konkurence žalob a nároků

Ohraničení předmětu sporu vyvstává do popředí v souvislosti s řešením otázek konkurence žalob a nároků. Je zapotřebí od sebe odlišit konkurenci žalob, kumulaci žalob a identitu žalob. Kumulací žalob se rozumí hromadění žalob. V případě kumulace musí soud požadované právní následky zkoumat samostatně, neboť mohu existovat nezávisle vedle právních následků požadovaných jinou žalobou. Setkají-li se dvě žaloby, pak o každé z nich soud samostatně rozhodne, překážka *res iudicata* a *litispence* zde nenastává. Identita žalob spočívá v tom, že je totožná žalobní žádost i základ žaloby. Identita tedy spočívá jak v žádosti o právní následky tak v právně významných skutečnostech. Setkají-li se dvě identické žaloby, pak projednání druhé z nich brání překážka *litispence* nebo *res iudicata*. Konkurence žalob se nachází na pomezí mezi kumulací žalob a identitou žalob. Konkurencí žalob se nazývá hromadění více žalob, které směřují k témuž návrhu, tedy ke shodnému plnění, shodnému určení nebo shodnému konstitutivnímu zásahu do hmotněprávních vztahů. Tím, že soud vyhoví jednomu z žalobních návrhů, je žalobce zcela uspokojen a o dalších návrzích již nelze vyhovujícím způsobem rozhodnout. Naopak, pokud soud jednomu z návrhů nevyhoví, nenastávají tím účinky *res iudicata* vůči ostatním návrhům.

3.5.1 Hmotněprávní učení o konkurenci nároků

Starší nauka zakládala učení o konkurenci nároků na hmotném právu soukromém, přičemž rozlišovala čtyři skupiny¹⁰⁰ případů.

1. Konkurence zákonů, jinak také konkurence nárokových norem nebo alternativní konkurence žalob, je situace, kdy žalobce na základě jediného skutkového obsahu uplatňuje více žalobních žádostí, které se navzájem alternativně vylučují. Žalobce sice podá více žalobních návrhů, ovšem pouze v jediném případě může mít úspěch.
2. Konkurence skutkových vztahů, jinak také konkurence speciální nebo konkurence ideální je stav, kdy žalobce na základě vícero skutkových stavů vyvozuje ve více žalobách různé právní následky, které však nemohou vedle sebe obstát. Soud tedy může přihlídnout pouze k jednomu skutkovému stavu a vyvodit z něj pouze jeden právní následek.

¹⁰⁰ Macur 2002: 67

3. Konkurence nároků, jinak také konkurence reálná nastává v případě, že žalobce uplatní více žalobních žádostí založených na více relativně samostatných skutkových stavech. Tato skupina je pravděpodobně v praxi nejrozšířenější a lze ji prezentovat na příkladu zákazníka taxislužby, který po autohavárii může uplatňovat náhradu škody založenou na a) odpovědnosti provozovatele taxislužby b) objektivní odpovědnosti provozovatele motorového vozidla nebo c) trestní odpovědnosti řidiče taxi. Uspokojením jednoho z uplatňovaných nároků ostatní nároky zanikají.
4. Konkurence základů nároků je situací, kdy vzniká jediný nárok, který může být uplatňován na více různých skutkových základech.

3.5.2 Procesní přístup ke konkurenci žalob

Posuzování konkurence žalob a nároků z hlediska hmotněprávního bylo překonáno, a to zejména proto, že předmětem sporu není hmotněprávní nárok. Z uvedeného důvodu musí být konkurence žalob a nároků posuzována na základě procesní nauky o předmětu sporu. Posuzování konkurence žalob a nároků se liší podle toho, zda tak činí zastánci dvojčlenné nebo jednočlenné teorie předmětu sporu.¹⁰¹

V případě, že je konkurence žalob a nároků posuzována z hlediska dvojčlenné teorie předmětu sporu, pak mohou nastat čtyři možné kombinace předmětu procesního nároku a skutkového obsahu. Prvou možností je případ dvou a více současně uplatňovaných žalob, kdy jsou rozdílné jejich žalobní žádosti i skutkové obsahy. V takovém případě jde o hromadění žalob, o konkurenci se nejedná. Druhým případem je stav, kdy jsou žalobní žádosti i skutkové obsahy shodné. Pak se jedná o identitu žalob a v řízení se uplatní překážka litispendence nebo res iudicata, problém konkurence zde však nenastává. Třetím případem je stav, kdy jsou žalobní žádosti shodné, ovšem liší se jejich skutkové obsahy. Čtvrtou možnou kombinací je stav, kdy jsou různé žalobní žádosti odvozeny od shodného skutkového základu. U posledních dvou zmíněných případů vzniká otázka, zda soud může vyhovujícím způsobem rozhodnout pouze o jednom z konkurujících si návrhů nebo zda může postupně vést řízení i o dalších návrzích. Jde o to, zda v případě, že soud jeden návrh pravomocně zamítne, může vést řízení o dalším návrhu, aniž by tomu bránila překážka litispendence nebo res iudicata. Pokud se konkurence nároků má řešit z pohledu jednočlenné teorie předmětu sporu, jedná se o řešení značně jednoduché. Jednočlenná teorie staví jako jedinou složku

¹⁰¹ Macur 2002: 68

předmětu sporu žalobní žádost, a proto v případě, kdy více žalobních návrhů obsahuje různou žalobní žádost, jedná se o hromadění žalob. Pokud jsou žalobní žádosti shodné, jedná se o identitu žalob. U shodných žalobních žádostí je však zapotřebí přihlídnout k tomu, zda nevycházejí z různého skutkového obsahu, přičemž skutkový obsah pro zastávce jednočlenné teorie představuje pouhou pomůcku pro vysvětlení žalobní žádosti.¹⁰²

3.5.3 Konstrukce individuálního hmotného práva

Řešení otázek spojených s konkurencí žalob pomocí individuálního hmotného práva vychází z toho, že každý materiální nárok je nějak právně kvalifikován, například jako nárok z bezdůvodného obohacení. Rozhodující je tedy právní základ, nikoli základ skutkový. Na druhou stranu nárok z hlediska procesního je posuzován z hlediska svého skutkového obsahu. Individuální objektivní právo není právem subjektivním. Individuální objektivní právo popisuje konkrétní právní vztah mezi dvěma subjekty, ovšem má i rysy společné s obecným objektivním právem. Postup je takový, že soud vybere individuální právní normu a v souladu s ní formuluje právní větu, obsahující popis konkrétního skutkového stavu a popis právního vztahu. Takto formulované individuální objektivní právo zůstává v oblasti práva objektivního, není právem subjektivním. Soud pak zpravidla na základě dokazování formuluje skutkové věty, které porovnává s premisami individuálního objektivního práva. Právní věty individuálního objektivního práva umožňují stanovit předmět řízení přesněji, než tradiční konstrukce předmětu sporu na základě dvou prvků (předmětu a základu žaloby). Jestliže více právních vět spolu souvisí, hovoříme o „realizační souvislosti“, která umožňuje konkurenční problémy řešit.¹⁰³

¹⁰² Macur 2002: 69

¹⁰³ Macur 1996: 138

4 Předmět sporu a předmět rozsudku

Konstrukce předmětu soudního rozhodnutí a konstrukce předmětu sporu jsou založeny na předmětu a skutkovém základu nároku a přesto nemusí být nutně předmět soudního rozhodnutí a předmět sporu totožný. Soudní rozhodnutí je nad rámec předmětu a skutkového základu nároku založeno rovněž na jejich právní kvalifikaci, což nutně ovlivňuje konstrukci pojmu předmětu soudního rozhodnutí.¹⁰⁴ Totožnost předmětu sporu a předmětu soudního rozhodnutí by mohla být teoreticky dána pouze za předpokladu, že by byl striktně dodržován dispoziční princip „panství stran“, tedy že by soud za žádných okolností nepřekročil návrhy účastníků řízení. Soud však může ve výjimečných případech návrhy stran překročit, čímž se stává předmět sporu a předmět soudního rozhodnutí rozdílný.¹⁰⁵

4.1 Zákonné překročení návrhů účastníků

Civilní soudní řízení vychází z dispoziční zásady, což znamená, že soud může žalobci vyhovět pouze v tom rozsahu, v jakém svůj nárok uplatňuje a nemůže žalobci přisoudit ani více, než požadoval, ani nárok zcela jiný. Tuto úpravu obsahoval již český civilní soudní řád z počátku 20. stol. když přikazoval, že soud nesmí straně přiřknouti něco, co nebylo navrženo, na druhé straně musí vyčerpati celý obsah návrhu buď tím, že mu vyhoví, nebo jej zamítne.¹⁰⁶ Opačný postup soudu by byl v rozporu s ústavními principy činnosti soudu.¹⁰⁷ Tato zásada má však dvě zákonné výjimky (§ 153 odst. 2 o.s.ř.). Soud může výjimečně dispoziční zásadu porušit a přisoudit žalobci něco jiného nebo více, než čeho se domáhají, jestliže a) řízení bylo možno zahájit i bez návrhu, nebo jestliže b) z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání vztahu mezi účastníky.

4.1.1 Řízení zahájené bez návrhu

V řízeních, které je možné zahájit i bez návrhu (§ 81 o.s.ř.) jde především o úpravu práv a povinností účastníků právního vztahu a nikoli o řešení sporu. Soud v těchto případech může přisoudit více, než čeho se účastníci domáhali a může i uložit

¹⁰⁴ Macur 2002: 47

¹⁰⁵ Macur 2002: 60

¹⁰⁶ Šťastný 1934: 78

¹⁰⁷ Nález Ústavního soudu ze dne 05.05.2009, sp. zn. IV. ÚS 286/95

jiné povinnosti, než které byly účastníky řízení navrhovány. Příkladem může být řízení o výchově nezletilého, ve kterém se rodiče domáhají svěřeni dítěte do jejich výchovy. Pokud soud dospěje k závěru, že návrhu rodičů nevyhoví, nemusí jejich návrh výslovně ve výrokové části svého rozhodnutí zamítnout. Do výrokové části rozhodnutí pojme pouze jiné opatření, které se rozhodl uložit, například u nezletilého dítěte vysloví ústavní výchovu. Ovšem ani v těchto případech soud nemůže vybočit z předmětu řízení vymezeného návrhem nebo usnesením o zahájení řízení. Například v řízení o výživném nezletilého dítěte nemůže soud rozhodnout o výchově tohoto dítěte.¹⁰⁸

Zahájí-li soud řízení bez návrhu, vyhotoví o tom usnesení, které zašle všem stranám řízení (§ 81 odst. 2 o.s.ř.). Bez návrhu (§ 81 odst. 1 o.s.ř.) lze zahájit výhradně řízení nesporné, a to řízení ve věcech péče o nezletilé, řízení o přípustnosti převzetí nebo držení v ústavu zdravotnické péče (§ 176 a § 191a o.s.ř.), řízení o způsobilosti k právním úkonům (§ 186 o.s.ř.), řízení opatrovnické (§ 192 o.s.ř.), řízení o prohlášení za mrtvého (§ 195 o.s.ř.), řízení o dědictví (§ 175a o.s.ř.) a další řízení, kde to připouští zákon. Dalším řízením, kde zákon připouští jeho zahájení soudem, je například řízení o určení data narození nebo úmrtí fyzické osoby (§ 194a o.s.ř.), řízení ve věcech neplatnosti manželství (§ 11 odst. 1, § 12, § 13 odst. 1 ZoR), řízení ve věci uložení opatření dítěti mladšímu než patnáct let, které se dopustilo činu jinak trestného (§ 90 odst. 2 ZSM) nebo řízení o určení, že registrované partnerství nevzniklo nebo že je neplatné (§ 7 odst. 2 RegP).

4.1.2 Kogentní způsob vypořádání vztahu mezi účastníky

Účastníci právních vztahů jsou v některých případech omezeni volně nakládat se svými hmotněprávními nároky, což zákon řeší tím, že jim kogentně stanoví určitá pravidla, která musí při úpravě svých vztahů respektovat. Smyslem zákonné možnosti soudu rozhodovat nad rámec nároků vznesených účastníky řízení je to, aby byla tato kogentní pravidla úpravy vztahů mezi účastníky dodržena i při soudním rozhodování. Je zapotřebí rozlišit, zda se určitý zákonem stanovený způsob vypořádání vztahu týká obou stran soudního řízení nebo jen jedné ze stran. Pokud se zákonem stanovený způsob vypořádání vztahu týká obou stran, pak soud není jejich návrhy vázán vůbec. Jedná se například o vypořádání podílového spoluvlastnictví, společného jmění manželů nebo o určení, kdo ze společných nájemců bytu bude po zrušení společného nájmu dále

¹⁰⁸ Drápal 2009: 1035

byť užívat. Pokud se zákonem stanovený způsob vypořádání vztahu týká pouze jedné ze stran, což může být například vypořádání náhrady škody určené právními předpisy a škod způsobených několika škůdci, nemůže soud překročit celkovou výši plnění požadovaného po všech žalovaných, avšak není vázán požadovanou výší plnění od jednotlivých žalovaných.¹⁰⁹ Judikovaným příkladem, kdy určitý způsob vypořádání vztahu mezi účastníky řízení vyplývá z právního předpisu, je vypořádání neoprávněné stavby (§ 135c ObčZ). Pokud soud v řízení o vypořádání neoprávněné stavby dospěje k závěru, že žalobcem navržené vypořádání není přijatelné, musí vztah mezi účastníky upravit jiným způsobem.¹¹⁰

4.2 Iudicium duplex

Tzv. iudicium duplex patří mezi případy, kdy z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání vztahu mezi účastníky. Jedná se o spory a jiné právní věci, ohledně kterých mají legitimaci k zahájení řízení obě sporné strany. Tyto strany jsou také oprávněny samostatně se domáhat nuceného výkonu rozhodnutí.¹¹¹

Příkladem, kdy mají obě strany procesní postavení žalobců a žalovaných je řízení o vypořádání společného jmění manželů nebo řízení o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví. Návrh na zahájení řízení mohou podat obě strany a soud není návrhem vázán.¹¹² Skutečnost, že ve sporném řízení mohlo být řízení zahájeno i na návrh žalovaného zpravidla bude představovat vážný důvod opodstatňující nesouhlas se zpětvzetím žaloby (§ 96 odst. 3 o.s.ř.).¹¹³

4.3 Vadné soudní rozhodnutí

Nelze opominout i možnost, že soud vydá vadné rozhodnutí v tom smyslu, že překročí rozsah návrhu účastníka, čímž bez právního důvodu poruší dispoziční zásadu a v rámci svého rozhodování překročí návrhy účastníků řízení. Tedy účastníku řízení přisoudí více, než žádal nebo něco jiného, než žádal. Byť se jedná o rozhodnutí vadné, může nabýt právní moci a stát se vykonatelným, pokud nebude v mimořádném opravném řízení zrušeno.

¹⁰⁹ Drápal 2009: 1034

¹¹⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.11.2000, sp. zn. 22 Cdo 1627/99

¹¹¹ Drápal 2009: 1034

¹¹² Nález Ústavního soudu ze dne 22.09.2011, sp. zn. I. ÚS 1441/2011

¹¹³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.06.2011, sp. zn. 29 Cdo 1507/2011

4.4 Jiné právního posouzení

Prisoudí-li soud žalobci plnění, které požadoval, ovšem učiní tak na základě jiného právního posouzení, než které učinil žalobce, nejedná se o překročení návrhu účastníka a takové soudní rozhodnutí není v rozporu s dispoziční zásadou. Může se jednat například o situaci, kdy žalobce požaduje peněžité plnění ze smlouvy, soud mu toto plnění skutečně přizná, ovšem po právní stránce jej vyhodnotí jako plnění z bezdůvodného obohacení.¹¹⁴

¹¹⁴ Drápal 2009: 1033

5 Předmět sporu, žaloba a změna žaloby

5.1 Konstrukce žaloby z hlediska předmětu sporu

Žaloba v civilním soudním řízení již byla dostatečně popsána, a proto na tomto místě pouze zrekapituluji závěry podstatné pro další úvahy o předmětu sporu. Žaloba je procesním úkonem, kterým žalobce žádá soud (stát), aby autoritativně a závazně rozhodl o právu, které žalobce v řízení uplatňuje. Podáním žaloby je zahájeno řízení a jsou rovněž založena procesněprávní práva a povinnosti žalobce, žalovaného i soudu. Žalobce v žalobě musí označit především účastníky řízení a předmět sporu. Předmět sporu je složen ze dvou komponent, a to předmět nároku (v petitu žaloby žádaný enunciat budoucího rozhodnutí soudu) a skutečnosti podstatné pro posouzení důvodu nároku. S ohledem na zásadu projednací a dispoziční je vymezení předmětu sporu v rukou žalobce; obsahu žaloby odpovídá povinnost soudu rozhodnout o předmětu nároku tak, jak jej žalobce popsal.

5.2 Změna žaloby

Žalobce může za řízení se souhlasem soudu měnit žalobu; změněnou žalobu je třeba ostatním účastníkům doručit do vlastních rukou, pokud nebyli přítomni jednání, při němž ke změně došlo (§ 95 odst. 1 o.s.ř.). Žaloba může být změněna jak v okruhu účastníků, tak v obsahu žalobního petitu nebo ve vylíčení podstatných skutkových okolností. Přistoupení účastníka, záměna účastníků a procesní nástupnictví již bylo popsáno; pokud jde o další možnosti změn žaloby, může spočívat v tom, že žalobce:

- a) na základě stejného skutkového základu požaduje stejné plnění ve větším rozsahu, než se domáhal v návrhu (rozšíření návrhu),
- b) na základě stejného skutkového základu požaduje jiné plnění, například namísto uložení povinnosti k nepeněžitému plnění se domáhá zaplacení peněžité částky,
- c) na základě stejného skutkového stavu požaduje místo splnění povinnosti vydání určujícího výroku, nebo naopak, tj. mění žalobu o plnění na určovací žalobu, nebo naopak,
- d) sice požaduje stejné plnění, ale na základě jiného skutkového stavu, než ho vylíčil v návrhu, a to buď zcela nového, nebo doplněného o další rozhodující skutečnosti,

e) na základě jiného skutkového stavu požaduje jiné plnění, popřípadě navrhuje vydání určovacího rozhodnutí, a naopak.¹¹⁵

Z dispoziční zásady vyplývá, že obsah žaloby i obsah změn v žalobě je v rukou žalobce. Žalobce se změny žaloby může úspěšně domáhat pouze v určitém časovém limitu. Změna žaloby může být připuštěna do vyhlášení rozhodnutí, kterým se řízení končí. Změnou žaloby nejsou dotčeny účinky koncentrace řízení před soudem prvního stupně (§ 118b odst. 1 a § 175 odst. 4 o.s.ř.), takže změnou žaloby nelze do řízení vnášet nové skutečnosti ani nové důkazy. To připuštění změny žaloby nevylučuje, ovšem soud o ní rozhodne na základě skutečností a důkazů, které byly již do řízení vneseny. Změnu žaloby lze připustit i v řízení před odvolacím soudem, ovšem pouze za podmínky, že tím nebude uplatněn nový nárok (§ 216 odst. 2 o.s.ř.). Se změnou žaloby musí souhlasit soud, což učiní formou rozhodnutí, proti kterému není odvolání přípustné (§ 202 odst. 1 písm. f) o.s.ř.). Soud posuzuje zda jsou splněny podmínky pro změnu žaloby a zda nebude změna žaloby v rozporu se zásadou hospodárnosti. Soud změnu žaloby nepřipustí, jestliže by výsledky dosavadního řízení nemohly být podkladem pro řízení o změněném návrhu; v takovém případě pokračuje soud v řízení o původním návrhu po právní moci usnesení o nepřipuštění změny žaloby (§ 95 odst. 2 o.s.ř.).

5.3 Změna skutkových okolností a změna právní kvalifikace

Na základě rozdílné soudní praxe byl v odborné literatuře popsán příklad vyvolávající diskusi nad nezbytností změny žaloby ve vztahu k vymezení předmětu sporu. Jde o situaci, kdy se žalobce domáhá na žalovaném určitého plnění z titulu uzavřené smlouvy, ovšem v průběhu řízení před soudem vyjde najevo, že je smlouva neplatná nebo nevznikla, zároveň však vyjde najevo, že žalobce má na žalovanou částku nárok z titulu bezdůvodného obohacení. Otázka zní, zda může soud žalobci požadované plnění přisoudit bez ohledu na to, z jakého právního důvodu tak učiní; jinými slovy, zda může soud žalobci právo přiznat aniž, by žalobce musel změnit žalobu. Spáčil a Faldyna¹¹⁶ jsou toho názoru, že bez změny žaloby není možné žalobci přiznat právo z jiného titulu, než který je v žalobě popsán a uzavírají, že soudní praxe svědčící opačnému názoru, není správná. Při svých úvahách vycházejí z Macurova vymezení předmětu sporu pomocí dvou komponent: a) předmětu nároku, tj. návrhu uvedeného

¹¹⁵ Drápal 2009: 622

¹¹⁶ Spáčil, Faldyna 1995: 2

v petitu žaloby, což je v tomto případě určité plnění a b) základu nároku, což představují skutečnosti rozhodné pro posouzení důvodu vzniku nároku na peněžité plnění. Požadované plnění se v modelovém případě nemění, a proto není zapotřebí se jím dále zabývat. Mění se však skutečnosti rozhodné pro posouzení, zda nárok na plnění vznikl či nikoli. Autoři své úvahy uzavírají s tím, že s ohledem na dispoziční zásadu soud nemůže, přesněji nesmí, měnit důvody podané žaloby, když toto oprávnění náleží výhradně žalobci. Soud tedy nemůže žalobě vyhovět z jiného důvodu, než který je v žalobě uveden, tedy žalobce nemůže být bez změny žaloby ve sporu úspěšný. Vedle změny žaloby lze uvažovat o tom, že si žalobce prostě není jist platností smlouvy. Pak se může domáhat plnění jak ze smlouvy, tak z bezdůvodného obohacení, kdy půjde vlastně o dvě samostatné žaloby (objektivní kumulace). Spáčil se k uvedenému tématu opětovně vrátil v další stati, kde již jednou prezentovaný názor potvrzuje.¹¹⁷ Druhým příkladem, který Spáčil a Faldyna uvádějí je situace, kdy žalobce požaduje na žalovaném zaplacení částky za zhotovení věci na zakázku, ovšem soud zjistí, že žalobcem tvrzené skutečnosti umožňují při zachování petitu posoudit věc podle ustanovení o kupní smlouvě. Podle autorů v tomto případě soud může žalobě vyhovět, neboť došlo ke změně právní kvalifikace aniž by byl změněn skutkový základ věci.

Na uvedené dva příklady reagoval glosou Nysl,¹¹⁸ který se ztotožnil s řešením situace, kdy soud může žalobě vyhovět i tehdy, kdy žalobce požaduje plnění ze smlouvy o dílo, ovšem soud zjistí, že jde o plnění ze smlouvy kupní. V tomto případě, i kdyby žalobce hmotněprávní vztah nijak nekvalifikoval, musel by být výsledek sporu stejný. Nysl však vyslovuje pochybnost nad závěry učiněnými v případě, kdy se žaloba opírá o plnění ze smlouvy, o které v průběhu řízení vyjde najevo, že je neplatná. Zatímco Spáčil a Faldyna jsou toho názoru, že žalobce musí změnit skutkové tvrzení (tedy změnit žalobu) tak, že žaluje o plnění z bezdůvodného obohacení, Nysl tento úkon žalobce jako nezbytný nevidí. Nysl je toho názoru, že skutkové okolnosti se ani v tomto případě nezměnily, neboť obsahem skutkových tvrzení je to, že kontrahenti jednali, zatímco závěr o tom, zda to, co ujednali, ujednali také platně, je již závěrem právním. Jinými slovy, vyjde-li v řízení najevo, že smlouva byla neplatná, nemění se tím nic na skutkových tvrzeních o okolnostech, za nichž jednali; tedy tvrzení o jevech vnějšího světa zůstala nezměněna.

¹¹⁷ Spáčil 1995: 222

¹¹⁸ Nysl 1995: 488

Nypl v uvedené souvislosti rozvádí, že otázka týkající se toho, zda soud a účastníci řízení shodně právně kvalifikují skutek, potažmo zda účastník soudu předkládá adekvátní skutková zjištění, se komplikuje tím, že soud nesmí účastníkům sdělit nic o tom, k jakým skutkovým či právním závěrům v průběhu řízení dospívá. Podle Nypla „žádný poukaz na to, co se soudu v průběhu řízení jeví jako dokázané a co nikoliv, ani sdělování předběžného právního hodnocení prováděných důkazů si soud dovolit nesmí; takovým postupem by nejen ztratil zdání nestrannosti – nestranným by skutečně přestal být, neboť jak závěry skutkové, tak i právní (byť předběžné) mohou vyznít buď jen ve prospěch žalobce nebo žalovaného“.¹¹⁹ Nutno podotknout, že uvedený názor byl vysloven před novelou občanského soudního řádu provedenou zákonem č. 30/2000 Sb. Podle aktuálního znění občanského soudního řádu (§ 118a odst. 1 až 3 o.s.ř.) je soud vůči účastníkům řízení mnohem vstřícnější. Ukáže-li se v průběhu jednání, že účastník nevyličil všechny rozhodné skutečnosti nebo že je uvedl neúplně, předseda senátu jej vyzve, aby svá tvrzení doplnil. Má-li předseda senátu za to, že věc je možné po právní stránce posoudit jinak než podle účastníkovy právního názoru, vyzve účastníka, aby v potřebném rozsahu doplnil vyličení rozhodných skutečností. Zjistí-li předseda senátu v průběhu jednání, že účastník dosud nenavrhł důkazy potřebné k prokázání všech svých sporných tvrzení, vyzve jej, aby tyto důkazy označil bez zbytečného odkladu. Soud tedy již v průběhu řízení může (musí) účastníkům sdělit svůj „pracovní“ názor na to, jak právně hodnotí účastníkem uplatněný nárok. Může jednat například o následující situace.

- a) Účastník řízení hodnotí nárok jako nárok z určitého typu smlouvy (např. zaplacení kupní ceny), soud však dospěl k závěru, že se jedná o smlouvu jiného typu (např. zaplacení ceny díla).
- b) Účastník uplatňuje nárok ze smlouvy, soud je však toho názoru, že jde o nárok z bezdůvodného obohacení.
- c) Účastník hodnotí nárok jako nárok na vydání bezdůvodného obohacení, ale soud nárok hodnotí jako nárok na náhradu škody.
- d) Účastník řízení (zejm. správce konkursní podstaty) hodnotí nárok jako nárok z neúčinného právního úkonu, ovšem podle soudu se jedná o nárok na vydání bezdůvodného obohacení z neplatného právního úkonu.¹²⁰

¹¹⁹ Nypl 1995: 490

¹²⁰ Kozel 2002: 225

Nedostatek poučení účastníka ohledně rozdílného právního názoru soudu a tedy nedostatek poučení účastníka o potřebě uvést další tvrzení nebo důkazy (§ 118a odst. 2 o.s.ř.) je způsobilým odvolacím důvodem,¹²¹ neboť řízení by tím bylo postiženo vadou, která mohla mít za následek nesprávné rozhodnutí ve věci (§ 205 odst. 2 písm. c) o.s.ř.). Smyslem odvolacího řízení je totiž také posouzení případných nesprávností v postupech soudů prvního stupně z hlediska zachování procesněprávních předpisů. Mezi tyto postupy patří i poučovací povinnost soudů. Pokud odvolací soud nezjednal v tomto ohledu nápravu, je vada spočívající v nedostatku poučovací povinnosti soudu způsobilým odvolacím důvodem (§ 241a odst. 2 písm. a) o.s.ř.).

¹²¹ Drápal 2009: 1631

6 Předmět sporu a překážka res iudicata a litispendence

Věc bude v civilním soudním řízení projednána a bude v něm vydáno meritorní rozhodnutí pouze v případě, že budou splněny tzv. procesní podmínky (podmínky řízení). Soud je povinen kdykoli za řízení přihlížet k tomu, zda jsou podmínky řízení splněny (§ 103 o.s.ř.). Procesní podmínky jsou dvojího druhu, a to podmínky na straně soudu a podmínky na straně účastníků řízení. Podmínkami na straně soudu jsou civilní pravomoc soudu, u kterého je žaloba podána, a jeho věcná, funkční a místní příslušnost. Podmínkami na straně účastníků řízení jsou způsobilost být účastníkem a procesní způsobilost nebo řádné zastoupení procesně nezpůsobilého účastníka. K uvedenému přistupují další dvě podmínky, které se vztahují k principu ne bis in idem (ne dvakrát o tomtéž), a to podmínka neexistence překážky res iudicata a překážky litispendence.¹²² Res iudicata (překážka věci rozsouzené) představuje překážku řízení spočívající v tom, že o téže věci, o totožném předmětu sporu, již bylo pravomocně rozhodnuto v jiném soudním řízení. Překážka litispendence (překážka věci zahájené) je překážkou řízení spočívající v tom, že o téže věci, o totožném předmětu sporu, již řízení probíhá. Překážka res iudicata a překážka litispendence se nazývají negativními podmínkami řízení a obě jsou podmínkami neodstranitelnými, což znamená, že jejich existence vede k zastavení řízení (§ 104 odst. 1 o.s.ř.).

Při zkoumání, zda jsou splněny podmínky překážky res iudicata je zapotřebí zohlednit i druh žaloby, zda-li tentýž předmět sporu nebyl již řešen jako otázka předběžná. Soudní praxe dovodila, že pravomocný rozsudek o žalobě na určení, zda tu právo nebo právní vztah je nebo není (§ 80 písm. c) o.s.ř.), zásadně nevytváří překážku věci rozsouzené pro žalobu na plnění (§ 80 písm. b) o.s.ř.) vycházející ze stejného skutkového základu. Tuto překážku tvoří jen ve vztahu k nové žalobě na určení. Naopak pravomocný rozsudek o žalobě na plnění vytváří z hlediska identity předmětu řízení překážku věci rozsouzené pro řízení o žalobě na určení, zda tu právo nebo právní vztah je nebo není, vycházející z téhož skutkového základu. Je tomu tak proto, že pravomocný rozsudek o žalobě na plnění v sobě zahrnuje (byť nevýslovně) řešení otázky existence

¹²² Winterová 2011: 219

práva nebo právního vztahu, jež by měla být postavena najisto určovací žalobou, a staví tedy na stejném skutkovém základě jako žaloba určovací.¹²³

6.1 Negativní podmínky nalézacího řízení

Zkoumání překážky *res iudicata* a *litispendence* závisí na řešení otázky totožnosti dvou nebo více žalobních nároků. Negativní podmínky řízení je třeba posoudit jednak z hlediska účastníků řízení a jednak z hlediska předmětu sporu.

Občanský soudní řád překážku *res iudicata* (§ 159a odst. 5 o.s.ř.) vyjadřuje slovy: „jakmile bylo o věci pravomocně rozhodnuto, nemůže být v rozsahu závaznosti výroku rozsudku pro účastníky a popřípadě jiné osoby věc projednána znovu“. Tato překážka vyplývá z materiální právní moci rozsudku, tedy z vlastnosti rozhodnutí spočívající v jeho nezměnitelnosti. Překážka nastává, má-li být v novém řízení projednána totožná věc, tedy věc týkající se stejného předmětu řízení a shodných účastníků. O tentýž předmět řízení jde tehdy, jestliže stejný nárok nebo stav vymezený žalobním *petitem* plyne ze stejného skutkového základu. Totožnost účastníků je z hlediska zkoumání negativních podmínek řízení dána i tehdy, když se jejich procesní postavení žalobce / žalovaný změní nebo když v novém řízení vystupují právní nástupci z důvodu univerzální nebo singulární sukcese. Pro posouzení překážky *res iudicata* není podstatné, jak předmět řízení soud právně posoudí. Překážka *res iudicata* nastává nejen v případě, že v řízení již bylo soudem v občanském soudním řízení rozhodnuto, ale i v případě přiznání nároku na náhradu škody v trestním řízení nebo v řízení o přestupku, pravomocným rozhodnutím vydaným v rozhodčím řízení a pravomocným rozhodnutím vydaným finančním¹²⁴ arbitrem.¹²⁵

Překážku *litispendence* vyjadřuje občanský soudní řád (§ 83 odst. 1 o.s.ř.) slovy: „zahájení řízení brání tomu, aby o téže věci probíhalo u soudu jiné řízení.“ Občanský soudní řád dále brání zahájení řízení v případech, kdy proti témuž žalovanému probíhá další řízení o žalobách jiných žalobců požadujících z téhož jednání nebo stavu stejné nároky. Těmito případy se rozumí řízení

¹²³ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 11.01.2012, sp. zn. 26 Cdo 3579/2011

¹²⁴ Zákon č. 229/2002 Sb., o finančním arbitrovi, ve znění pozdějších předpisů

¹²⁵ Drápal 2009: 1097

- a) o zdržení se protiprávního jednání nebo o odstranění závadného stavu ve věcech ochrany práv porušených nebo ohrožených nekalým soutěžním jednáním (§ 53 a 54 ObchZ),
- b) o zdržení se protiprávního jednání ve věcech ochrany práv spotřebitelů (např. § 25 odst. 2 zákona č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění zákona č. 151/2002 Sb.)
- c) ve věcech přeměn obchodních společností, stanoví-li tak zvláštní právní předpis (obchodní zákoník),
- d) ve věcech náhrady škody nebo dorovnání výše protiplnění podle zákona o nabídkách převzetí anebo ve věcech přezkoumání protiplnění při výkupu účastnických cenných papírů,
- e) v dalších věcech stanovených zvláštními právními předpisy.

Pro překážku litispendence není podstatné, zda bylo řízení zahájeno na návrh účastníka řízení nebo z úřední povinnosti, ani to, v jakém procesním stadiu se řízení nacházejí. Řízení zahájené později bude vždy zastaveno. O shodnou věc se jedná tehdy, když v pozdějším řízení jde o tentýž nárok nebo stav, o němž již bylo řízení zahájeno a týká-li se stejného předmětu řízení a shodných osob. Stejným předmětem řízení se rozumí shodný nárok založený na shodných skutkových okolnostech. Shoda v osobě účastníků je dána i v případě, že v různých řízeních mají různá procesní postavení nebo v případě, že v řízení jednájí jejich procesní nástupci. Překážku litispendence vytváří i jiná dříve zahájená řízení, než jen řízení ve věcech občanskoprávních. Jedná se rovněž o adhezní řízení zahájené u orgánu činného v trestním řízení o náhradu škody nebo probíhající řízení o přestupku.¹²⁶ Pro posouzení, zda je dána překážka litispendence není podstatné, jak žalovaný skutek žalobce hodnotí po právní stránce.¹²⁷ Překážku litispendence lze odstranit tím, že první ze dvou podaných totožných řízení bude zastaveno. Nepostačuje, že bylo soudu, který projednává první ze zahájených řízení, pouze doručeno zpětvzetí žaloby; o zastavení řízení musí být soudem rozhodnuto. Odpadnuvší překážka litispendence pak soudu nebrání druhou ze zahájených věcí projednat a věcně rozhodnout.¹²⁸

¹²⁶ Drápal 2009: 551

¹²⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.11.2008, sp.zn. 25 Cdo 913/2006

¹²⁸ Nález Ústavního soudu ČR ze dne 15.04.1999, sp. zn. I.ÚS 443/97 nebo Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 16.04.2003, sp. zn. 29 Odo 788/2002

6.2 Negativní podmínky exekučního řízení

Rovněž v řízení o nuceném výkonu soudního rozhodnutí je třeba objasnit předmět řízení a zkoumat, zda řízení nebrání překážka *res iudicata* nebo překážka *litispence*. Řízení může být zahájeno a probíhat podle dvou různých zákonů, může být realizováno prostřednictvím dvou rozdílných institucí. Jedná se výkon rozhodnutí vedený obecnými soudy podle občanského soudního řádu a exekuční řízení vedené soudními exekutory podle exekučního řádu. Pro objasnění existence negativních překážek řízení je zapotřebí zkoumat situace, kdy jsou dvě (případně více) řízení zahájena pouze u obecného soudu nebo pouze u soudního exekutora anebo kdy dochází ke střetu výkonu rozhodnutí s řízením exekučním.

Řízení zahájená u obecných soudů. Občanský soudní řád obsahuje speciální ustanovení o výkonu rozhodnutí v části šesté, přičemž není-li uvedeno v této části jinak, užijí se na výkon rozhodnutí ustanovení předcházejících částí občanského soudního řádu (§ 254 odst. 1 o.s.ř.). S ohledem na to, že šestá část nemá speciálních ustanovení o překážce *res iudicata* ani překážce *litispence*, jsou negativní překážky řízení při výkonu rozhodnutí vymezeny shodně jako v řízení nalézacím (§ 83 odst. 1 a § 159a odst. 5 o.s.ř.). Při zkoumání předmětu řízení je nutné, shodně jako v řízení nalézacím, přihlížet ke shodě v nároku a ke shodě v osobách účastníků řízení; navíc je nezbytné přihlížet ke způsobu nařízeného výkonu rozhodnutí.¹²⁹

Řízení zahájená podle exekučního řádu. Obdobně jako v případě výkonu rozhodnutí, je nutno v rámci vedení exekuce zkoumat negativní podmínky řízení s přihlédnutím ke shodě v osobách účastníků řízení, ke shodě v uplatňovaném nároku, ale i ke shodě ve způsobu provedení exekuce. Exekuční řád v tom ohledu obsahuje ustanovení (§ 35 odst. 3 a 4 EŘ), podle kterého zahájení exekučního řízení brání tomu, aby pro tentýž nárok bylo zahájeno nebo probíhalo jiné exekuční řízení podle tohoto zákona. Podá-li oprávněný více návrhů na nařízení exekuce v téže věci, provede exekuci ten exekutor, kterého jejím provedením pověří soud.

Střet řízení o výkonu rozhodnutí s řízením exekučním. Judikatura uvádí praktický příklad dvou řízení zahájených mezi shodnými účastníky o vymožení shodného nepeněžitého plnění, ovšem jeden návrh směřoval k zahájení řízení o výkonu rozhodnutí podle občanského soudního řádu, zatímco druhý k zahájení exekučního

¹²⁹ Eppinger 2004: 11

řízení podle exekučního řádu. Nejvyšší soud¹³⁰ v této souvislosti vyslovil následující teze. Překážka litispendence nastává v takové situaci, kdy probíhají současně o stejné věci dvě řízení; překážka pak brání tomu, aby se pokračovalo ve věci později zahájené. Obdobně nastává překážka res iudicata tehdy, má-li být projednávána stejná věc v novém řízení. Nejvyšší soud dále s ohledem na zvláštní podmínky vykonávacího řízení vykládá termín „stejná věc“ tak, že z pohledu předmětového, tj. skutkového a nárokového, jde nejen o uložené povinnosti a tituly takové povinnosti ukládající, ale i o způsoby, jimiž mají být uložené povinnosti nuceně vymoženy. Z uvedeného soud definuje, že „toutéž věcí“ ve smyslu § 83 a § 159 odst. 3 o.s.ř. se pro účely řízení o výkon rozhodnutí rozumí stejný způsob výkonu rozhodnutí (§ 258 odst. 1 o.s.ř.), který je uplatňován na shodný předmět výkonu, mezi stejnými účastníky řízení a pro pohledávku přisouzenou stejným exekučním titulem.“ Soud dále označil za klíčové to, že účinky překážek res iudicata a litispendence má až vydání exekučního příkazu, neboť teprve v něm soudní exekutor posoudí, jakým způsobem bude exekuce provedena.

¹³⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.10.2004, sp. zn. 20 Cdo 1082/2004

7 Předmět sporu v řízení ovládaném inkviziční zásadou

Zásada vyšetřovací, jinak také zásada vyhledávací nebo zásada inkviziční, znamená, že je soud povinen provést veškeré potřebné úkony k tomu, aby beze zbytku objasnil úplný skutkový stav. Odpovědnost soudu za úplné objasnění skutkového stavu však nebrání účastníkům řízení, aby uváděli rozhodné skutečnosti a k jejich prokázání nabízeli potřebné důkazy. Vyšetřovací zásada je spolu se zásadou oficiality spojena s řízením nesporným.¹³¹

Nesporné řízení je zpravidla zahájeno soudem z úřední povinnosti, tedy bez návrhu žalobce či navrhovatele.

Bez návrhu (§ 81 odst. 1 o.s.ř.) lze zahájit řízení ve věcech péče o nezletilé, řízení o přípustnosti převzetí nebo držení v ústavu zdravotnické péče (§ 176 a § 191a o.s.ř.), řízení o způsobilosti k právním úkonům (§ 186 o.s.ř.), řízení opatrovnické (§ 192 o.s.ř.), řízení o prohlášení za mrtvého (§ 195 o.s.ř.), řízení o dědictví (§ 175a o.s.ř.) a další řízení, kde to připouští zákon. Dalším řízením, kde zákon připouští jeho zahájení soudem, je například řízení o určení data narození nebo úmrtí fyzické osoby (§ 194a o.s.ř.), řízení ve věcech neplatnosti manželství (§ 11 odst. 1, § 12, § 13 odst. 1 ZoR), řízení ve věci uložení opatření dítěti mladšímu než patnáct let, které se dopustilo činu jinak trestného (§ 90 odst. 2 ZSM) nebo řízení o určení, že registrované partnerství nevzniklo nebo je neplatné (§ 7 odst. 2 RegP).

Pokud soud zahajuje řízení bez návrhu, činí tak na základě vlastních poznatků nebo jiných podnětů například od jiných soudů, správních úřadů, orgánů samosprávy nebo podnětů od fyzických nebo právnických osob.¹³²

Kritéria vymezení předmětu sporu v řízení sporném, které je ovládáno zásadou projednací, nelze mechanicky přenášet do řízení nesporného, které je ovládáno zásadou inkviziční. Předmět sporu v inkvizičním řízení je vymezen spíše rámcově, a to jak v případě, že jde o návrh oprávněné osoby, tak v případě, že je řízení zahájeno usnesením vydaným z úřední povinnosti (§ 81 odst. 3 o.s.ř.). Zásada vyšetřovací pak v praxi znamená, že je na soudu, aby z úřední povinnosti objasnil všechny skutečnosti důležité pro vydání rozhodnutí ve věci. Pakliže soud pravomocně rozhodne ve věci samé, tvoří toto rozhodnutí překážku *res iudicata* i za předpokladu, že by soud

¹³¹ Winterová 2011: 75

¹³² Drápal (2009): 541

v budoucnu disponoval dalšími, doposud jemu neznámými skutkovými okolnostmi, které by mohly být důvodem pro rozhodnutí jiné.¹³³ Povinnost soudu zjišťovat rozhodné skutečnosti je povinností objektivní a není tedy důležité, zda podstatné skutkové okolnosti nezjistil z vlastní viny nebo je objektivně zjistit ani nemohl. Na druhou stranu zákon v podstatě u všech typů nesporného řízení vytváří předpoklady k tomu, aby nebyl požadavek spravedlivé ochrany subjektivních práv a oprávněných zájmů narušen přílišným formalismem a za tímto účelem nabízí dostatek možností pragmatického řešení případných negativních dopadů pravomocných rozhodnutí, která byla vydána na základě skutkového stavu, který se s odstupem času ukázal jako nesprávně zjištěný či změněný.¹³⁴ Například soud musí zrušit rozsudek, kterým zbavil nebo omezil způsobilost fyzické osoby k právním úkonům, pokud se později ukáže, že pro zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům nebyly dány podmínky (§ 190 o.s.ř.). Dalším příkladem je povinnost soudu zrušit rozsudek o prohlášení za mrtvého když zjistí, že ten, kdo byl za mrtvého prohlášen, je na živu nebo žil v den, od kterého dosud neuplynula doba přiměřená k tomu, aby nezvěstný mohl být prohlášen za mrtvého (§199 odst. 1 o.s.ř.).

¹³³ Macur 2002: 95

¹³⁴ Macur 2002: 96, 97

8 Předmět sporu v řízení o vydání konstitutivního rozhodnutí

Rozhodnutí vydaná v soudním řízení lze dělit podle jejich právních účinků na rozhodnutí deklaratorní a konstitutivní. Deklaratorní rozhodnutí soud vydá v případě, kdy zjišťuje existenci či neexistenci práva nebo oprávněného zájmu. Deklaratorním rozhodnutím je například rozsudek určující vlastnictví k nemovitosti, kterým soud deklaruje – prohlašuje, zda žalobce je vlastníkem věci či nikoli. Jedná se tedy o deklaraci vlastnického práva nikoli o jeho vznik, a proto má rozsudek účinky ex tunc. Konstitutivní (právo tvorné) rozhodnutí je takové, které zakládá, mění nebo ruší právní vztah mezi účastníky řízení nebo nově upravuje vzájemná práva a povinnosti. Charakteristické pro žaloby na vydání konstitutivního rozhodnutí je to, že se opírají o výslovné ustanovení zákona a dále to, že rozhodnutí vydané o této žalobě působí zásadně ex nunc, není-li výjimečně zákonem stanoveno něco jiného.¹³⁵ Konstitutivní rozhodnutí tvoří dvě skupiny. Prvá rozhodnutí se týkají osobního stavu, jsou vydána na základě statusových žalob. Druhou skupinu tvoří případy, kdy právní předpis ukládá soudu, aby mezi účastníky, kteří se nemohou sami dohodnout, právní poměry upravil. Může se jednat například o návrh některého spoluvlastníka věci na zrušení spoluvlastnictví a vypořádání spoluvlastnických podílů (§ 142 ObčZ), anebo o návrh státního orgánu nebo osoby, která osvědčí právní zájem, na zrušení obchodní společnosti (§ 68 odst. 6 ObchZ).

Na konstitutivní soudní rozhodnutí je zapotřebí pohlížet jak z hlediska hmotného práva, tak z hlediska práva procesního. Hmotné právo stanoví skutkové předpoklady, za kterých soud vydá konstitutivní rozhodnutí, kterým se hmotněprávní vztah zakládá, mění nebo ruší. Procesní vztah je povahy veřejnoprávní, má tedy mocenský charakter, a je tedy nadřazen vztahům hmotněprávním. Předmět sporu tvoří dvě složky, a to žádost navrhovatele na konstituování hmotněprávního vztahu a skutkový základ, který odpovídá znakům hmotněprávní normy, která předpokládá vydání konstitutivního rozhodnutí.¹³⁶

¹³⁵ Winterová 2011: 211

¹³⁶ Macur 2002: 104, 105

9 Předmět sporu v exekučním řízení

Občanské soudní řízení má dvě relativně samostatná odvětví, a to řízení nalézací a řízení exekuční (o výkonu rozhodnutí). Tento dualismus procesního práva byl založen již koncem devatenáctého století přijetím dvou zákonů. V roce 1895 byl přijat zákon č. 113/1895 ř.z., o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní) a o rok později byl přijat zákon č. 79/1896 ř. z., o řízení exekučním a zajišťovacím (exekuční řád). Všeobecných ustanovení civilního řádu soudního se užívalo i v řízení exekučním, pokud exekuční řád nestanovil něco jiného. Exekuční řád byl nahrazen až zákonem č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních (občanský soudní řád), v němž bylo exekuční řízení upraveno v části třetí. Další úprava exekučního řízení byla provedena zákonem č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád. Podle důvodové zprávy k tomuto zákonu „termín exekuce je z minulé doby u našich pracujících příliš spjat s představou tvrdého postupu buržoazního státního aparátu proti dlužníkům, kterými byli ve většině případů dělníci, drobní rolníci a nevýznamní příslušníci inteligence, zatímco jako věřitelé vystupovali především příslušníci vládnoucí třídy kapitalistické“.¹³⁷ Termín exekuce byl proto nahrazen tehdy přijatelnějším termínem výkon rozhodnutí. Významnou změnu v oblasti exekuce přineslo přijetí zákona č. 120/2001 Sb., o soudních exekutorech a exekuční činnosti (exekuční řád) a o změně dalších zákonů. V současné době je tedy zachován dualismus procesního práva ve smyslu dělení na řízení nalézací a exekuční a k tomu přistoupila dvojkoľejnost, pokud jde o řízení exekuční. Občanský soudní řád upravuje řízení o výkonu rozhodnutí, exekuční řád upravuje řízení exekuční. Obě řízení mají stejný cíl, a to vymození dobrovolně nesplněné povinnosti, rozdíl je v instituci, která řízení vede a v právních nástrojích, kterými tyto instituce disponují. Předmětem exekučního řízení (řízení o výkonu rozhodnutí) jsou povinnosti uložené závazným způsobem. Jedná se o rozhodnutí soudů, rozhodnutí správních úřadů a jiných státních orgánů, popřípadě dalších subjektů, pokud tak stanoví zákon.

Macur se zabýval vymezením pojmu předmětu sporu v exekučním řízení z pohledu teorií materiálních, procesních i smíšených a dovedl, že teorie materiální a smíšené je zapotřebí omítnout.¹³⁸ Předmět exekučního řízení má být vymezen

¹³⁷ Drápal 2009: 2062

¹³⁸ Macur 2002: 120

prostřednictvím práva procesního, nikoli práva hmotného, neboť celé exekuční řízení má ve všech směrech a ve všech svých fázích veřejnoprávní, procesněprávní charakter. Exekuční řízení je totiž součástí práva procesního, které je právem veřejným, a proto mají veřejnoprávní (mocenskou) povahu i jednotlivé fáze exekučního řízení - zabavení předmětů dlužníka, jejich odhad a prodej, řízení o excindačních žalobách, rozvrhové řízení, ale i spory z lepšího práva. Vedle převažujícího procesního pojetí je zapotřebí zmínit i teorie materiální a smíšené. Materiální pojetí exekučního řízení poukazuje na to, že výkon rozhodnutí je ve své podstatě uskutečněním hmotněprávního majetkového ručení dlužníka ve prospěch uspokojení nároků věřitele. Předmět exekučního řízení je v duchu materiálních teorií charakterizován jako vykonatelný materiální nárok. S ohledem na diferenciaci práva procesního a hmotného jsou teorie spočívající na materiálním pojetí předmětu exekučního řízení neudržitelné, stejně jako je tomu v souvislosti s řízením nalézacím. Podobně, jako může být v nalézacím řízení vydáno meritorní rozhodnutí i v případě, kdy hmotněprávní nárok neexistuje, může být provedeno exekuční řízení na základě sice vadného, ale vykonatelného exekučního titulu, který není v souladu se skutečnými hmotněprávními poměry. Druhou paralelou s řízením nalézacím je exekuce procesního nároku, který vůbec nemá hmotněprávní základ; například nárok na náhradu nákladů soudního řízení. Propracovanější jsou teorie smíšené, které dovozují, že exekuční řízení probíhá po dvou liniích. Prvá je veřejnoprávní a slouží pouze k zprostředkování nuceného výkonu rozhodnutí (zabavení majetku dlužníka), druhá je soukromoprávní a slouží k realizaci nuceného výkonu rozhodnutí (majetkové ručení dlužníka za vymáhanou pohledávku a právo věřitele uspokojit svou pohledávku z tohoto majetku).

Někteří procesualisté zastávají názor, že „předmět sporu“ je pojmem sloužícím výlučně řízení nalézacím, a to v souvislosti s řešením otázek hromadění žalob, změn žalob, překážky litispendenci nebo překážky res iudicata, zatímco v řízení exekučním tento pojem nemá praktického významu.¹³⁹ Zastánci procesních teorií zdůrazňují, že konstrukce předmětu sporu musí sloužit v exekučním řízení k tomu, aby byla vyloučena situace, kdy tentýž nárok, přiznaný dvěma exekučními tituly různých soudů, bude také dvakrát vymáhán. Zastánci materiálních teorií oponují, že exekuční řízení předpokládá, že k přesnému určení nároků dojde již v řízení nalézacím.

¹³⁹ Macur 2002: 107

Nejvyšší soud¹⁴⁰ vymezuje totožnost dvou řízení o výkonu rozhodnutí (exekučních řízení), tak, že jde o: 1. věc mezi shodnými účastníky, 2. shodné uložené povinnosti, 2. shodné tituly ukládající tyto povinnosti a 3. o shodné způsoby výkonu rozhodnutí (exekuce).

¹⁴⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.10.2004, sp. zn. 20 Cdo 1082/2004

Závěr

Tématem předkládané diplomové práce je „předmět sporu“, jinými slovy také předmět řízení, žalobní důvod, nárok nebo procesní nárok. Předmět sporu je významným pojmem občanského procesního práva, neboť ohraničuje to, co je obsahem žaloby, předmětem soudního řízení a nakonec i předmětem soudního rozhodnutí a výkonu tohoto rozhodnutí.

Diplomová práce obsahuje (v souladu se zadáním) tři části, byť z hlediska formální úpravy je členěna na částí více. Jedná se o část týkající se vztahu práva hmotného a procesního, část pojednávající o žalobě v civilním soudním řízení a část zabývající se rozbořem, objasněním a vymezením předmětu sporu.

V první části se zabývám vztahy práva soukromého a procesního, které v posledních dvou stoletích prošly dvěma extrémními názorovými proudy, a to koncepcemi nadřazujícími jednu nebo druhou kategorii práva, kdy nakonec nepřevážil ani jeden z nich, neboť dle většiny procesualistů nelze mezi těmito právními odvětvími hledat vztah konkurence, ale vztah funkční provázanosti. Mezi první popsané vztahy mezi procesním a hmotným právem patří ty, které kladly důraz na nadřazenost práva hmotného. Právní teorie poloviny devatenáctého století, pojímala civilní právo jako jednotnou právní oblast bez rozlišení na právo procesní a právo hmotné. Přesněji řečeno, bylo vnímáno především právo hmotné, přičemž normy práva procesního sloužily jen jako pomůcka k ochraně porušeného nebo ohroženého práva hmotného. Existence práva hmotného a jeho porušení nebo ohrožení byla podmínkou zahájení řízení. Poznatky o tom, že proces může být veden i bez hmotněprávního základu vedly k postupné diferenciaci práva na oblast hmotněprávní a procesní. Zastánci teorií příklánějících se k dominantnímu postavení práva hmotného vycházeli z toho, že již ve stadiu před zahájením procesu existuje mezi účastníky hmotněprávní vztah, a že došlo k jeho porušení nebo ohrožení. Teprve v důsledku těchto skutečností považují za možné užít normy procesního práva a zahájit soudní řízení. Zastánci směru opačného, tedy teorií procesních, pak argumentují existencí procesněprávních vztahů, které v hmotněprávní oblasti žádného základu nemají. Tedy zcela odpoutávají procesní právo od hmotného a někdy jej až nekriticky staví do nadřazené pozice. Své názory opírají mimo jiné o tzv. procesní žaloby, v jejichž základu hmotněprávní vztah nestojí, nebo o možnost vydat kontumační rozsudek, který nemusí mít oporu v hmotněprávní realitě.

Z hlediska vývoje diferenciacce práva lze shrnout, že procesní právo vzniklo proto, aby poskytovalo ochranu soukromým materiálním nárokům stran; uvedenému odpovídá materiální (hmotněprávní) pojetí práva. Na druhou stranu nelze přehlédnout, že funkce ochrany hmotného práva není právu procesnímu bytostně vlastní, neboť právo procesní ovlivňuje a zakládá právní vztahy i tehdy, kdy právu hmotnému neslouží; což je blízké procesnímu pojetí práva. Vedle teorií materiálních a procesních lze vysledovat i „střední proud“, který je v dnešní době široce zastávaným pojetím vztahu práva procesního a hmotného. Tento názorový směr respektuje obě právní odvětví, nehledá mezi nimi vztah nadřazenosti a podřízenosti, nýbrž zdůrazňuje jejich funkční vztahy. Právo procesní by bez práva hmotného podstatným způsobem ztratilo na svém významu, na druhou stranu právo hmotné by bylo bez ochrany práva procesního nevykonatelné (neprosaditelné). Kapitulu o vztahu práva hmotného a procesního lze uzavřít několika tezemi, které podle mého názoru vystihují aktuální chápání vztahu těchto dvou právních odvětví.

- a) Právo procesní a hmotné jsou dvě samostatná právní odvětví, mezi kterými jsou funkční vztahy. Právo procesní a právo hmotné si nekonkurují, naopak se navzájem podmiňují.
- b) Právo procesní je právem povahy veřejnoprávní (mocenské, kogentní), zatímco právo hmotné je povahy soukromoprávní.
- c) Právo procesní slouží k ochraně práva hmotného tím, že stanoví závazné postupy účastníků řízení a soudu při řešení sporů týkajících se porušení nebo ohrožení subjektivních hmotněprávních práv a povinností. I přes uvedené není toto „ochranářské“ postavení imanentní vlastností práva procesního. Procesní právo může samo o sobě zakládat právní vztahy.
- d) V různých fázích procesu může jedna nebo druhá oblast práva převažovat. Hmotněprávní realita je impulsem (důvodem) pro vznik procesněprávních vztahů, kdy v tomto ohledu má hmotné právo převahu nad právem procesním. Na druhou stranu, na základě procesněprávních norem lze za určitých okolností rozhodnout o věcech, které v hmotněprávních základech oporu nemají; pak lze hovořit o převaze práva procesního. Právo hmotné vyvstává do popředí v souvislosti s řízením nesporným, právo procesní dominuje v řízení sporném.

Uvedené teze plynou z témat, která byla ke vztahu práva hmotného a procesního v diplomové práci popsána. Jedná se o kapitoly na téma materiálně právní

koncepce, dualistické teorie, teorie abstraktního a konkrétního žalobního práva, teorie nadřazující procesní právo a koncepce vycházející rovnocennosti práva hmotného a procesního. S vývojem názorů na vztah hmotného a procesního práva bezprostředně souvisí (dovolím si říct, že je jeho paralelou) i vývoj různých přístupů k žalobnímu právu, a proto jsem do první části diplomové práce zapracoval i pojednání o koncepcích žalobního práva.

Ve druhé části diplomové práce, která je zpracována na téma žaloba v civilním soudním řízení, stručně uvádím několik poznámek k historii žaloby jako procesního úkonu, ovšem cílem této části diplomové práce je především popis aktuálně platných zákonných požadavků na podání perfektní žaloby. Tato část je věcně limitována cílem diplomové práce, kterým je vymezení předmětu sporu, a proto zde popisuji ty komponenty žaloby a ty vztahy se žalobou související, které jsou významné z hlediska předmětu sporu. Jedná se o vymezení účastníků řízení (jejich určení, označení, záměna, přistoupení a procesní nástupnictví), žalobního petitu (petit jednoduchý, složený, eventuální a alternativní), druhů žalob (žaloby statusové, na určení, na plnění, konstitutivní) a specifikace povinností žalobce přednést soudu podstatná skutková tvrzení a navrhnout důkazy. Žaloba je zpravidla prvním procesním úkonem, kterým žalobce „aktivuje“ soudní řízení a zároveň vymezuje „předmět sporu“, kdy s ohledem na zásadu dispoziční je toto vymezení pro soud a další účastníky řízení závazné.

Jako třetí část diplomové práce označuji zbývající kapitoly týkající se předmětu sporu. Jedná se o téma Předmět sporu, Předmět sporu a předmět rozsudku, Předmět sporu, žaloba a změna žaloby, Předmět sporu a překážka *res iudicata* a *litispendence*, Předmět sporu v řízení ovládaném inkviziční zásadou, Předmět sporu v řízení o vydání konstitutivního rozhodnutí a Předmět sporu v exekučním řízení. Je zde pojednáno o teoriích vymezení předmětu sporu (zejména jednočlenné, dvoučlenné a tříčlenné teorie a koncepce individuálního objektivního práva), o vztahu předmětu sporu ke konkurenci nároků, obsahu rozsudku, žalobě, negativním podmínkám řízení, tzn. překážkám *res iudicata* a *litispendence*, ale i o významu předmětu sporu v řízení ovládaném inkviziční zásadou, v řízení o vydání konstitutivního rozsudku nebo v řízení exekučním. V této části diplomové práce jsou zmíněny i některé principy soudního řízení, které s předmětem sporu bezprostředně souvisejí. Jedná se o zásadu dispoziční, zásadu projednací, princip materiální pravdy a princip formální pravdy.

S diferenciací práva hmotného a procesního se měnily i názory na konstrukci předmětu sporu v civilním soudním řízení. Zpočátku bylo předmětem řízení pouze hmotné subjektivní právo. Společně s osamostatněním práva procesního od práva hmotného se předmět řízení odpoutával od hmotného práva a právní vědou byla definována koncepce nároku na právní ochranu a později koncepce procesního nároku. Byly představeny tři základní způsoby, jak vymezit předmět sporu. Jednočlenná teorie staví na tom, že předmět sporu postačí vymezit pomocí nároku uvedeného v petitu žaloby, podle teorie dvoučlenné je dalším stavebním prvkem předmětu sporu vylíčení rozhodnutých skutečností a podle teorie tříčlenné vstupují do konstrukce předmětu sporu další okolnosti, které jsou významné výhradně z hlediska vedení procesu. Teorie jednočlenná se ukázala jako nedostatečná, neboť pouhý žalobní petit nemůže vést k individualizaci předmětu řízení (zejména, jde-li o nároky na peněžitá plnění). Výjimku mohou tvořit případy, kdy na základě stejných skutečností mohou být uplatněny různé nároky. V takovém případě je petit žaloby (předmět nároku) dostatečný pro individuální určení žaloby. Tříčlenná teorie rovněž nebyla přijata, neboť podle převažujících názorů okolnosti významné výhradně z hlediska vedení procesu jsou podmínkami řízení a nikoli základním stavebním prvkem konstrukce předmětu sporu. Praxe převažujícím způsobem přijala teorii dvoučlennou, podle které je předmět sporu vymezen nárokem a skutečnostmi důležitými pro posouzení vzniku nároku.

Studium předmětu sporu není pouze tématem akademických úvah, má i dopady do soudní praxe. Zkoumání, objasnění a vymezení předmětu sporu je významné především pro určení, o jakém právu je řízení vedeno, pro posouzení změn žalob, identity, kumulace a konkurence žalob, procesního nástupnictví, překážek *res iudicata* a *litispendence*, ale i pro konstrukci soudního rozhodnutí vydaného ve věci samé. Zkoumání předmětu sporu je významné především ve sporném řízení, ovšem má své opodstatnění i v řízení nesporném nebo v řízení o výkonu rozhodnutí. Shrnutím poznatků a úvah významných českých a zahraničních procesualistů, lze o předmětu sporu vyslovit následující závěrečné teze.

1. Vymezení a objasnění předmětu sporu není jen teoretickou disciplínou, jeho zkoumání má praktický význam ve všech stádiích civilního soudního řízení. Jde především o zjištění, jaké právo je žalobou uplatňováno, je nezbytný pro zkoumání identity, kumulace a konkurence žalob, překážek *res iudicata* a *litispendence*, jeho vymezení je důležité pro úvahy o změnách žaloby nebo o procesním nástupnictví.

2. Popsání předmětu sporu určuje to, o čem je soud povinen jednat a rozhodnout. Popsání předmětu sporu determinuje činnost účastníků řízení, pokud jde o jimi uvedený rozsah skutkových tvrzení a navrhaných důkazů.
3. S ohledem na zásadu projednací a dispoziční je vymezení předmětu sporu výhradně v rukou žalobce. Soud nemůže, až na zákonem uvedené výjimky, rozhodnout o jiném předmětu sporu.
4. Předmět sporu je chápán jako procesní nárok. Pojetí předmětu sporu založená na hmotněprávním nároku byla překonána, neboť předmět sporu je dán i v případě, že hmotněprávní nárok neexistuje.
5. Předmět sporu, ve smyslu procesního nároku, má dvě složky: předmět nároku a základ nároku. Předmět nároku je žalobcem formulován jako požadovaný výrok budoucího soudního rozhodnutí (nárok v užším smyslu, petit). Základ nároku obsahuje právně významné skutečnosti, na nichž žalobce svůj návrh zakládá.
6. Právní kvalifikace komponentem předmětu sporu není; žalobce není povinen v žalobě právní kvalifikaci uvést a pokud tak přesto učiní, není soud touto kvalifikací vázán.
7. Předmět sporu v řízení o vydání konstitutivního rozhodnutí tvoří dvě složky, a to žádost navrhovatele na konstituování hmotněprávního vztahu a skutkový základ, který odpovídá znakům hmotněprávní normy, která předpokládá vydání konstitutivního rozhodnutí.
8. Předmět exekučního řízení je nezbytné dovozovat z identifikace účastníků řízení, exekučního titulu, vymáhané povinnosti, ale i způsobu, kterým mají být uložené povinnosti vymoženy.
9. Kritéria vymezení předmětu sporu v řízení sporném, které je ovládáno zásadou projednací, nelze mechanicky přenášet do řízení nesporného, které je ovládáno zásadou inkviziční. Předmět sporu (řízení) v inkvizičním řízení je vymezen spíše rámcově.

Souhrn

Tématem předkládané diplomové práce je „předmět sporu“. Předmět sporu je významným pojmem civilního procesního práva; ohraničuje to, co je cílem žaloby, předmětem soudního řízení, rozhodnutí a výkonu tohoto rozhodnutí. Diplomová práce obsahuje tři části.

V první části je zpracováno téma „vztah práva hmotného a procesního“, který se vyvíjel do různých názorových směrů. Jedná se především o materiálně právní koncepci, koncepci nadřazující procesní právo a koncepci vycházející rovnocennosti práva hmotného a procesního. Poznatky o vztahu práva procesního a hmotného lze shrnout takto. Právo procesní a hmotné jsou dvě samostatná právní odvětví, která si nekonkurují; naopak jsou mezi nimi funkční vztahy. Právo procesní má povahu veřejnoprávní, právo hmotné je povahy soukromoprávní. Právo hmotné vyvstává do popředí v souvislosti s nesporným řízením, kde je kladen důraz na tzv. materiální pravdu; právo procesní převládá nad právem hmotným ve sporném řízení, ve kterém se uplatňuje zásada projednací a princip formální pravdy. Právo procesní slouží k ochraně práva subjektivního hmotného, ovšem může i bez práva hmotného zakládat právní vztahy. Tato první část diplomové práce obsahuje i pasáže o žalobních teoriích.

Ve druhé části diplomové práce je prezentován rozbor žaloby v civilním soudním řízení. Je prezentován především popis aktuálně platných zákonných požadavků na podání perfektní žaloby. Jedná se o vymezení účastníků řízení (jejich určení, označení, záměna, přistoupení a procesní nástupnictví), žalobního petitu (petit jednoduchý, složený, eventuální a alternativní), druhů žalob (žaloby statusové, na určení, na plnění, konstitutivní) a specifikace povinností žalobce přednést soudu podstatná skutková tvrzení a navrhnout důkazy.

Jako třetí část diplomové práce označuji zbývající kapitoly týkající se předmětu sporu. Jedná se o kapitoly Předmět sporu, Předmět sporu a předmět rozsudku, Předmět sporu, žaloba a změna žaloby, Předmět sporu a překážka res iudicata a litispendence, Předmět sporu v řízení ovládaném inkviziční zásadou, Předmět sporu v řízení o vydání konstitutivního rozhodnutí a Předmět sporu v exekučním řízení. Poznatky o předmětu sporu lze shrnout do následujících tezí. Popsání předmětu sporu určuje to, o čem je soud povinen jednat a rozhodnout a je významné z hlediska zkoumání překážek res iudicata, litispendence, změn žaloby nebo procesního nástupnictví. Vymezení předmětu sporu je

v rukou žalobce; soud nemůže, až na výjimky, rozhodnout o jiném předmětu sporu. Předmět sporu je v převažující míře chápán jako procesní nárok, který má dvě složky: předmět nároku a základ nároku. Předmět nároku je žalobcem formulován jako požadovaný výrok budoucího soudního rozhodnutí. Základ nároku obsahuje právně významné skutečnosti, na nichž žalobce svůj návrh zakládá. Právní kvalifikace skutkových okolností komponentem předmětu sporu není.

Résumé

"Matter in dispute" is the topic of the diploma thesis submitted. Matter in dispute is a significant term of the civil procedural law, it marks the boundary of what is the purpose of an action, subject-matter of a judicial proceeding, decision and execution of such a decision. The diploma thesis contains three parts.

In the first part, I deal with the topic of the "relation of the substantive and procedural law" which has developed into various lines of thought. It especially concerns a material legal concept, a concept giving precedence to the procedural law, and a concept arising from equality of the substantive and procedural law. Pieces of knowledge about the relation of the procedural and substantive law may be summarized as follows. The procedural and substantive law are two separate legal branches which do not compete with one another; on the contrary, there are functional relations between them. The procedural law is of a public-law character, the substantive law is of a private character. The substantive law comes to the fore in connection with a non-contentious proceeding where an emphasis is put on the so called material truth; the procedural law prevails over the substantive law in a contentious proceeding in which there is applied a principle to hear and a principle of formal truth. The procedural law serves for protection of a substantive right, and it may also establish legal relationships without substantive law. This first part of the diploma thesis also contains passages concerning theories of action.

In the second part of my diploma thesis, I present an analysis of an action in the civil judicial proceeding. Particularly, there is shown a description of currently valid statutory requirements for lodging a perfect action. It concerns a definition of the parties to a proceeding (their determination, designation, substitution, intervening and procedural succession), a prayer for relief (simple, complex, possible, and alternative relief), types of actions (status, declaratory actions, action for performance, constitutive), and specification of duties of a plaintiff to present to a court substantial assertions of facts and to move for evidence.

I designated the remaining chapters relating to the matter in dispute as the third part of my diploma thesis. It concerns chapters Matter in Dispute, Matter in Dispute and Subject of a Judgment, Matter in Dispute, Action and Alteration of an Action, Matter in Dispute and *res iudicata* (matter adjudged) and *pendente lite* estoppels, Matter in

Dispute in the proceeding governed by an inquisitional principle, Matter in Dispute in the proceeding to issue a constitutive decision, and Matter in Dispute in the execution proceeding. Findings on the matter in dispute may be summarized in the following propositions. Description of the matter in dispute determines what a court is obligated to deal with and decide on, and it is important from the viewpoint of examination of res iudicata (matter adjudged) and pendente lite estoppels, alterations of an action or procedural succession. Definition of the matter in dispute is in the hands of a plaintiff; the court cannot - with exceptions - decide on a different matter in dispute. The matter in dispute is understood predominantly as a procedural claim which has two components: subject of the claim and basis of the claim. Subject of the claim is formulated by a plaintiff as requested holding of a future judicial decision. Basis of the claim contains legally important facts on which the plaintiff's motion is based. Legal qualification of facts is not part of the matter in dispute.

Použitá literatura

Neperiodické publikace:

- BALÍK, S., BALÍK, S. ml. *Rukověť k dějinám římského práva a jeho institucí*. 2. vydání. Plzeň : Aleš Čeněk, 2007. 221 s. ISBN 978-80-7380-021-5.
- BOGUSZAK, J., ČAPEK, J., GERLOCH, A. *Teorie práva*. Praha : ASPI Publishing, 2004. 348 s. ISBN 80-7357-030-0.
- DRÁPAL, J., BUREŠ, J. a kol. *Občanský soudní řád - Komentář*. 1. vydání. Praha : C.H.BECK, 2009. 2 sv., 1581-3343 s. ISBN 978-80-7400-107-9.
- MACUR, J. *Problémy vzájemného vztahu práva procesního a hmotného*. Brno : Spisy právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 1993. 182 s. ISBN 80-210-0810-5.
- MACUR, J. *Zásada projednací v civilním soudním řízení*. Brno : Spisy právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 1997. 233 s. ISBN 80-210-1628-0.
- MACUR, J. *Předmět sporu v civilním soudním řízení*. Brno : Spisy Masarykovy univerzity v Brně, 2002. 203 s. ISBN 80-210-2824-6.
- PROCHÁZKA, A. *Žalobní důvod. Studie k normativní konstrukci civilního sporného procesu*. Brno; Praha : Orbis, Sběrka spisů právnických a národohospodářských, 1932. 100 s. cnb000938315.
- PUŽMAN, J. *Právní nároky a jejich uplatňování*. 2. vydání Praha : Orbis, 1965. 392 s. cnb000483642.
- ŠŤASTNÝ, M. *Civilní žaloba v právu československém*. Praha : Knihovna sborníku věd právních a státních, 1934. 206 s. cnb 000946924.
- SVOBODA, K. *Žaloba v civilním řízení*. Praha : Wolters Kluwer ČR, a.s., 2010. 301 s. ISBN 978-80-7357-535-9.
- WINTEROVÁ, A. a kol. *Civilní právo procesní*. 6. vydání. Praha : Linde Praha, 2011. 711 s. ISBN 978-80-7201-842-0.
- WINTEROVÁ, A. *Žaloba v občanském právu procesním*. Praha : Univerzita Karlova, 1979. 105 s. cnb 000393385.

Články – periodické publikace:

- Eppinger, A. Překážka res iudicata a překážka litispendence v exekučním řízení. *Konkurz a vyrovnání*, 2004, č. 11. [online] [akt. 03.04.2012] Dostupné z WWW: <http://www.konkurs-vyrovnani.cz/index.php?idac=86&idb=11>
- Kozel, R. Změna žaloby versus změna právního důvodu žaloby. *Právní rozhledy*, 2002, č. 5, s. 224-225.
- Macur, J. Konkurence nároků v civilním soudním řízení. *Právník*, 1996, č. 2, s. 138-143.
- Macur, J. Význam shodných tvrzení procesních stran pro zjištění skutkového stavu v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*, 1997, č. 2, s. 49-53.
- Macur, J. Substancování skutkových přednesů stran v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*, 1998, č. 9, s. 433 – 438.
- Macur, J. Zájem stran na vysvětlení skutkového stavu v civilním soudním řízení. *Bulletin advokacie*, 1999, č. 2, s. 10 – 21.
- Spáčil, J., Faldyna, F. Může soud překvalifikovat žalobu na plnění ze smlouvy na žalobu z bezdůvodného obohacení?. *Právo a podnikání*, 1995, č. 5, s. 2 – 6.
- Spáčil, J. Několik poznámek k problematice změny žaloby a k předmětu občanského soudního řízení. *Právní rozhledy*, 1995, č. 6, s. 222 – 224.
- Nypl, M. Identifikace práva provedená žalobcem a její posouzení soudem. *Právní rozhledy*, 1995, č. 12, s. 488 – 492.

Důvodové zprávy k zákonům:

- Důvodová zpráva k novele občanského soudního řádu provedené zákonem č. 30/2000 Sb. Zvláštní část. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR, tisk 257, 2000. ASPI ID: LIT13346CZ

Judikatura Ústavního a Nejvyššího soudu:

- Nález Ústavního soudu ČR ze dne 15.04.1999, sp. zn. I.ÚS 443/97 [online]. NALUS: vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://nalus.usoud.cz>
- Nález Ústavního soudu ČR ze dne 30.11.1999, sp. zn. I. ÚS 531/98 [online]. NALUS: vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://nalus.usoud.cz>

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 05.05.2009, sp. zn. IV. ÚS 2780/08 [online].
NALUS: vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu [akt. 03.04.2012]. Dostupný
z WWW: <http://nalus.usoud.cz>

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 22.09.2011, sp. zn. I. ÚS 1441/2011[online].
NALUS: vyhledávání rozhodnutí Ústavního soudu [akt. 03.04.2012]. Dostupný
z WWW: <http://nalus.usoud.cz>

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.11.2000, sp. zn. 22 Cdo 1627/99 [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.03.2003, sp. zn. 21 Cdo 1478/2002 [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.08.2004, sp. zn. 32 Odo 1160/2003 [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.11.2008, sp.zn. 25 Cdo 913/2006, [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 01.12.2011, sp.zn. 22 Cdo 3858/2011, [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.02.2003, sp. zn. 21 Cdo 961/2002 [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 16.04.2003, sp. zn. 29 Odo 788/2002 [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 14.10.2004, sp. zn. 20 Cdo 1082/2004 [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18.01.2007, sp. zn. 21 Cdo 530/2006 [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 08.11.2007, sp. zn. 26 Cdo 3327/2006 [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.10.2008, sp. zn. 21 Cdo 2704/2007 [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.06.2011, sp. zn. 29 Cdo 1507/2011[online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>

Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 11.01.2012, sp. zn. 26 Cdo 3579/2011 [online].
Nejvyšší soud ČR [akt. 03.04.2012]. Dostupný z WWW: <http://www.nsoud.cz>